

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра фізичної географії та картографії

До захисту допустити
Зав. кафедри _____ доцент **Анатолій БАЙНАЗАРОВ**
« _____ » _____ 2025 р.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ
ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Виконала: студентка 2-го курсу з.ф.з.о.
групи ГО-21-з
спеціальність: 014.07 Середня освіта (Географія)
освітня програма: Географія, Людина і природа
та туристська робота
Дар'я Олександрівна МІНЧЕНКО
Науковий керівник:
доцент, к.геогр.н. **Юлія ПРАСУЛ**

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК **Валентина РЕДІНА**
Секретар ЕК **Тетяна БУЛГАКОВА**
« _____ » _____ 2025 р.

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ.....	6
1.1. Сутність та особливості профільного навчання.....	6
1.2. Цілі, завдання та принципи навчання географії у профільних класах.....	16
1.3. Психолого-педагогічні особливості старшокласників і їх урахування у навчанні географії.....	24
1.4. Профільне навчання у концепції реформування освіти та НУШ.....	36
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ.....	41
2.1. Аналіз підручників з географії для профільних класів....	41
2.2. Методи і прийоми навчання географії у профільних класах.....	46
2.3. Форми організації навчальної діяльності учнів	50
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ.....	55
3.1. Використання інтерактивних технологій та мультимедійних засобів у навчанні географії.....	55
3.2. Розвиток пізнавальної активності та самостійної роботи учнів.....	65
3.3. Досвід і перспективи удосконалення методики навчання географії у профільних класах.....	67
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.....	74

ВСТУП

Сучасна школа переживає етап глибоких змін, зумовлених модернізацією освітньої системи та впровадженням профільного навчання у старших класах. Перехід від загальної середньої освіти до профільної передбачає створення умов для диференціації та індивідуалізації навчання, орієнтації на інтереси, здібності та майбутню професійну діяльність учнів. У цьому контексті навчання географії набуває особливого значення, адже саме цей предмет формує у старшокласників цілісне уявлення про природні, соціально-економічні процеси, а також розвиває критичне мислення та просторову компетентність.

Географія як навчальний предмет має велике значення у формуванні в учнів цілісного уявлення про взаємозв'язки природи, суспільства та господарської діяльності людини. Вона забезпечує розвиток просторового мислення, екологічної культури, громадянської свідомості, навичок дослідницької діяльності. У профільній школі географія покликана не лише поглибити знання учнів, але й сприяти формуванню ключових та предметних компетентностей, необхідних для подальшого навчання й професійної діяльності.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою у вдосконаленні методики навчання географії в умовах профільної школи. Це передбачає використання сучасних методів, прийомів та форм організації навчальної діяльності, впровадження інтерактивних технологій і мультимедійних засобів, що сприяють підвищенню ефективності навчального процесу, розвитку пізнавальної активності та самостійності учнів.

Об'єктом дослідження є процес навчання географії.

Предметом дослідження є методика навчання географії у профільних класах.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є аналіз напрямків вдосконалення методики навчання географії у профільних класах шляхом визначення ефективних методів, прийомів і форм організації навчального процесу, що забезпечують формування в учнів предметних та ключових компетентностей.

Завданнями дослідження є:

- 1) розкрити сутність та специфіку профільного навчання у сучасній школі;
- 2) проаналізувати зміст підручників з географії для старшої школи;
- 3) охарактеризувати методи, прийоми та форми організації навчальної діяльності учнів;
- 4) визначити практичні аспекти використання інтерактивних технологій та мультимедійних засобів у навчанні географії;
- 5) визначити напрямки удосконалення методики навчання географії у профільній школі.

Методи дослідження: аналіз науково-педагогічної та методичної літератури, порівняння і узагальнення педагогічного досвіду, аналіз програм і підручників, спостереження за навчальним процесом.

Теоретико-методологічні засади. Тема методики навчання географії у профільній школі активно досліджується у сучасній науково-педагогічній літературі. Значний внесок у її розробку зробили такі вчені, як В. Семенов, О. Топузов, О. Савченко, Н. Подласий, Л. Кудрик та інші, які аналізують особливості профільного навчання, формування ключових і предметних компетентностей, використання інноваційних педагогічних технологій у процесі навчання географії. У працях сучасних методистів розглядаються питання інтерактивних методів, організації дослідницької та проєктної діяльності учнів, а також застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні географії.

Результати дослідження можуть бути корисними вчителям географії, методистам, студентам педагогічних спеціальностей, а також усім, хто займається удосконаленням освітнього процесу в умовах профільної освіти. Отримані висновки та рекомендації можна застосовувати при плануванні та проведенні уроків, організації позакласної та дослідницької діяльності, впровадженні інтерактивних технологій та мультимедійних засобів навчання. Матеріали роботи також можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень у галузі методики навчання географії.

Структура роботи зумовлена метою й завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (48 найменувань), викладена на 78 сторінках. Текст супроводжується 5 таблицями і 21 ілюстрацією.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ

1.1. Сутність та особливості профільного навчання

Профільне навчання є однією з ключових стратегічних ліній реформування загальної середньої освіти в Україні. Його запровадження пов'язане з необхідністю врахування індивідуальних освітніх потреб старшокласників, підготовки їх до усвідомленого вибору професії та забезпечення можливостей для подальшого навчання у закладах вищої освіти.

Профільне навчання є однією з провідних форм організації освітнього процесу, що реалізується відповідно до сучасних вимог реформування загальної середньої освіти. Його основна мета полягає у створенні умов для диференціації та індивідуалізації навчання, що дозволяє кожному учневі будувати власну освітню траєкторію, враховуючи індивідуальні інтереси, здібності та професійні наміри (рис. 1.1). Такий підхід сприяє формуванню готовності випускників до свідомого вибору професійної діяльності або подальшого навчання у закладах вищої освіти [1].

Рис. 1.1. Сутність і форми профільного навчання

В Україні розроблено Державний стандарт базової та повної середньої освіти – зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників початкової, основної та старшої загальноосвітньої школи України. Функціями цього державного стандарту є: збереження єдиного освітнього простору країни; забезпечення цілісності змісту загальної середньої освіти та його наступності між ступенями школи; нормування навчального навантаження школярів відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту»; створення передумов для реалізації в школі диференційованого навчання; впровадження особистісно орієнтованих систем навчання й розвитку учнів. Якраз диференціація навчання забезпечує передумови впровадження індивідуалізованого профільного навчання

Профільне навчання не є просто поглибленим вивченням окремих предметів, воно передбачає системне переосмислення організації навчального процесу у старшій школі. Сутність цього процесу полягає у реалізації принципів диференціації та індивідуалізації освіти, що дозволяє створювати умови для розвитку особистісних здібностей кожного учня. Диференціація забезпечує можливість вибору освітнього профілю та предметів, що вивчаються на підвищеному рівні, а індивідуалізація – врахування темпу засвоєння матеріалу, стилю сприйняття інформації, рівня розвитку ключових компетентностей. Таким чином, профільне навчання є не лише зміною змісту освіти, а й трансформацією підходу до самої сутності навчання, коли учень стає активним учасником освітнього процесу, а не лише його споживачем.

Згідно з Концепцією навчання у профільних класах, затвердженою Міністерством освіти і науки України, головною метою профільної освіти є створення умов для якісної, особистісно орієнтованої освіти, що відповідає потребам особистості та суспільства. Це передбачає перенесення акценту з

універсального змісту освіти на варіативний (рис. 1.2), який дає змогу враховувати інтереси, здібності та професійні орієнтації учнів.

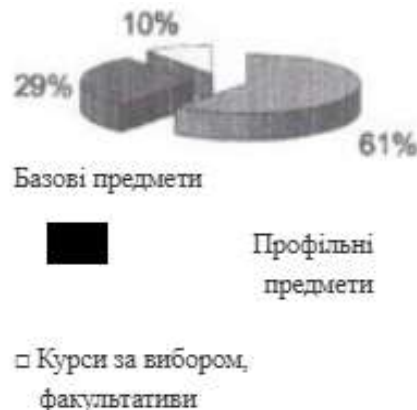

Рис. 1.2. Співвідношення годин навчального плану між базовими, профільними предметами та варіативною складовою в профільних класах

Варіативність змісту освіти забезпечується шляхом створення спеціалізованих класів і програм (рис. 1.3), де кожен учень може обирати предмети відповідно до свого профілю.

Рис. 1.3. Структура профільного навчання

Структурно профільне навчання складається з інваріантної та варіативної складових. Інваріантна частина передбачає обов'язкове вивчення державних стандартів і базових дисциплін, що формують загальну освітню основу учня. Варіативна частина включає профільні предмети та курси за

вибором учня, що дозволяє реалізувати індивідуальні освітні траєкторії (рис. 1.4). Це дає можливість старшокласникам поглиблено опанувати ті галузі знань, які відповідають їхнім інтересам та планам на майбутнє.

Рис. 1.4. Модель профільного навчання у старшій школі

Суттєвим елементом профільного навчання є компетентнісна спрямованість. Освітній процес у профільних класах має формувати у учнів практичні уміння та навички, здатність застосовувати знання у реальному житті, аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки, ухвалювати рішення. Це відповідає сучасним освітнім стандартам, що визначають освіту як процес формування здатності до самостійного мислення та діяльності.

Профільне навчання передбачає створення різноманітних освітніх профілів, які відповідають певним сферам знань і професійним напрямом. Серед них: природничо-математичний, суспільно-гуманітарний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний, військово-патріотичний. Кожен з цих профілів має власний набір поглиблених предметів, що забезпечує спеціалізовану підготовку учнів. Наприклад, природничо-математичний профіль включає поглиблене вивчення фізики, хімії, біології

та географії, що дає можливість формувати природничу компетентність та дослідницькі навички. Суспільно-гуманітарний профіль орієнтований на поглиблене вивчення історії, правознавства, філософії, літератури, що формує соціально-гуманітарну компетентність і критичне мислення.

Важливою особливістю профільного навчання є також гнучкість освітнього процесу. Учні мають можливість змінювати свій профіль або вибирати факультативи, що дозволяє коригувати освітню траєкторію відповідно до змін у власних інтересах чи професійних планах. Це створює умови для формування відповідальної позиції учня у виборі свого освітнього та професійного шляху.

Профільне навчання має ряд переваг, серед яких: підвищення мотивації учнів, розвиток їхнього інтересу до навчання, формування глибоких знань та практичних умінь, розвиток творчих здібностей, підготовка до професійної діяльності та вступу до закладів вищої освіти. Воно сприяє розвитку автономності учнів, їх здатності до самостійного навчання та дослідницької роботи, формує навички співпраці та критичного мислення.

Разом з тим, профільне навчання має й певні виклики. Це потребує від педагогів високого рівня професійної компетентності, готовності до інноваційної діяльності та застосування сучасних освітніх технологій. Необхідною умовою є також забезпечення матеріально-технічної бази закладів освіти, підготовка навчальних програм і підручників відповідного рівня, створення методичних рекомендацій та програм професійного розвитку вчителів.

Таким чином, сутність профільного навчання полягає у створенні освітнього середовища, яке дає змогу старшокласнику не лише поглиблено опанувати певну галузь знань, а й формувати власний освітній та професійний шлях. Це є важливим етапом у розвитку системи освіти, що спрямована на підготовку компетентної, творчої, самостійної особистості, здатної ефективно адаптуватися до змін сучасного світу.

Профільне навчання покликане вирішувати низку комплексних завдань, які визначають його роль у формуванні сучасної освітньої системи та розвитку особистості учня. Насамперед, це формування у випускників здатності до усвідомленого вибору майбутньої професії, що передбачає розвиток у старшокласників не лише знань, але й умінь аналізувати власні інтереси, здібності та ринок праці. Це завдання пов'язане з необхідністю створення умов, у яких учень здобуває досвід самостійного прийняття рішень щодо свого освітнього та професійного шляху. Другим базовим завданням є розвиток системи ключових компетентностей, серед яких інформаційна, комунікативна, соціальна, математична, природнича, культурна та інші. Це відповідає сучасним вимогам освіти, яка має не лише передавати знання, а й формувати здатність учня застосовувати їх у практичних умовах, критично оцінювати інформацію, працювати в команді та ефективно взаємодіяти у різних соціальних контекстах.

Наступним важливим завданням є створення умов для самореалізації учнів та розвитку їх творчих здібностей. Профільні класи повинні забезпечувати можливості для розвитку індивідуального потенціалу, стимулювати творче мислення, ініціативу та вміння вирішувати нестандартні завдання. Це досягається шляхом використання активних методів навчання, проєктної діяльності, дослідницьких практик та інтерактивних технологій. Крім того, профільне навчання має забезпечувати якісну підготовку учнів до продовження освіти у закладах вищої та фахової передвищої освіти, формувати у них необхідну навчально-пізнавальну компетентність та готовність до подальшого професійного зростання. Це завдання вимагає узгодження освітніх програм, змісту підручників та методик навчання з вимогами закладів вищої освіти та сучасного ринку праці.

Важливим аспектом профільного навчання є забезпечення наступності між загальною середньою та професійною або вищою освітою. Це означає створення єдиної освітньої траєкторії, в якій навчальні результати старшої

школи логічно продовжуються та поглиблюються у подальшому професійному навчанні. Досягнення цього завдання вимагає тісної співпраці між загальноосвітніми школами, професійними ліцеями та закладами вищої освіти, розробки спільних навчальних програм, організації профорієнтаційної роботи та практичної підготовки учнів.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що основні завдання профільного навчання спрямовані на забезпечення особистісно орієнтованого підходу в освіті, формування в учнів цілісної системи компетентностей, підготовку до свідомого вибору професії та подальшої самореалізації, створення умов для активного, творчого та відповідального навчання. Ці завдання узгоджуються з положеннями Закону України «Про освіту» (2017 р.) та Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), де підкреслюється необхідність забезпечення варіативності та особистісної спрямованості освітнього процесу як основних принципів реалізації профільного навчання.

Таким чином, профільне навчання виступає як стратегічний напрям розвитку системи освіти, що не лише забезпечує глибоке опанування предметних знань, але й сприяє формуванню компетентної, творчої та самостійної особистості, здатної успішно адаптуватися до умов сучасного суспільства та ринку праці [3; 4].

Особливості профільного навчання полягають у системному підході до організації освітнього процесу, який забезпечує гнучкість, диференціацію та поглиблене опанування предметів з урахуванням індивідуальних потреб учнів та вимог сучасного суспільства. Однією з основних характеристик профільної освіти є диференціація змісту навчання, що передбачає можливість учнів обирати освітній профіль відповідно до своїх інтересів та професійних намірів, таких як природничо-математичний, суспільно-гуманітарний, технологічний, спортивний, художньо-естетичний тощо. Такий підхід створює умови для уникнення перевантаження учнів зайвою інформацією та одночасно дає змогу поглиблено вивчати саме ті дисципліни,

які є найбільш значущими для подальшої професійної діяльності та самореалізації. Це забезпечує ефективність освітнього процесу, адже спрямованість навчання відповідає особистісним запитам учня та потребам суспільства.

Гнучкість освітніх траєкторій є ще однією важливою особливістю профільного навчання. Вона полягає у тому, що учні мають можливість змінювати свій профіль у процесі навчання, обирати факультативні дисципліни, брати участь у додаткових курсах, проєктах, наукових гуртках та конкурсах. Це дає змогу коригувати освітній шлях відповідно до змін інтересів, здібностей та професійних пріоритетів учня, формуючи його як активного суб'єкта власної освіти.

Ще однією важливою особливістю є поглиблене вивчення предметів, яке є ключовим елементом профільної освіти. У профільних класах окремі дисципліни вивчаються на підвищеному рівні, що дозволяє учням не лише отримати теоретичні знання, а й сформувати практичні уміння, необхідні у професійній діяльності та повсякденному житті. Так, наприклад, у природничо-математичному профілі поглибленому вивченню підлягають такі дисципліни, як біологія, хімія, географія та фізика, що сприяє розвитку природничої компетентності та дослідницьких навичок. У суспільно-гуманітарному профілі - історія, правознавство, мова, що формує аналітичне та критичне мислення, громадянську позицію та комунікативні компетентності.

Компетентнісна орієнтація є невід'ємною складовою профільного навчання, що передбачає формування у учнів не лише знань, а й практичних умінь, таких як здатність працювати з інформацією, аналізувати статистичні дані, робити висновки, проводити дослідження та презентувати результати власної діяльності. Це відповідає вимогам сучасної освіти, яка ставить за мету підготовку не просто носія знань, а компетентного фахівця, здатного

самостійно знаходити й використовувати інформацію для розв'язання практичних завдань.

Сучасна профільна школа активно впроваджує інтерактивні технології навчання, що є ще однією важливою особливістю цього типу освіти. До таких технологій належать проєктне навчання, дослідницька діяльність, групові форми роботи, використання мультимедійних засобів, інформаційно-комунікаційних технологій та інтернет-ресурсів. Це дозволяє підвищити мотивацію учнів, розвивати їх критичне мислення, творчі здібності та вміння працювати в умовах швидких змін інформаційного середовища.

Особливе значення у профільному навчанні має співпраця із закладами вищої освіти та науковими установами. Така співпраця відкриває учням додаткові можливості для навчання, зокрема участь у спецкурсах, наукових конференціях, практикумах, лабораторних роботах та дослідницьких проєктах. Це сприяє формуванню професійної компетентності, розширенню світогляду та підготовці старшокласників до подальшого навчання та професійної діяльності [4; 9].

Таким чином, особливості профільного навчання визначають його ефективність як освітньої моделі, яка враховує індивідуальні потреби учнів, забезпечує диференційований підхід до навчання, створює умови для глибокого опанування предметів та формує ключові компетентності, необхідні для успішної самореалізації особистості в умовах сучасного суспільства.

Значення профільного навчання полягає у його здатності забезпечувати високий рівень персоналізації освітнього процесу та формувати фундамент для успішної самореалізації особистості в сучасному суспільстві. Реалізація профільної освіти створює умови для підвищення мотивації учнів до навчання, оскільки вони мають можливість обирати напрям підготовки, який відповідає їхнім інтересам, здібностям та професійним намірам. Такий підхід значно збільшує внутрішню мотивацію, стимулює активність учнів та їх

відповідальність за власне навчання, адже освітній процес стає особистісно значущим і орієнтованим на практичне застосування знань.

Профільне навчання має особливе значення для підготовки випускників до вступу до закладів вищої освіти. Поглиблене вивчення профільних предметів дає змогу учням не лише отримати ґрунтовні знання з певної галузі, а й сформувати необхідні компетентності, що відповідають вимогам сучасних навчальних програм закладів вищої освіти. Це сприяє підвищенню рівня готовності випускників до академічної діяльності, розвитку навичок критичного мислення, аналітичної роботи та самостійного здобуття знань.

Важливим аспектом значення профільного навчання є формування у школярів уміння застосовувати отримані знання у практичних ситуаціях. Це включає здатність аналізувати інформацію, працювати з даними, проводити дослідження та робити обґрунтовані висновки. Завдяки цьому випускники профільних класів стають більш підготовленими до вирішення реальних завдань у професійній діяльності та повсякденному житті, що є одним із головних показників якості сучасної освіти.

Профільне навчання також відіграє важливу роль у самореалізації та розвитку особистості учня. Воно надає можливість кожному учневі розвивати власні інтереси, здібності та таланти, що сприяє формуванню впевненості в собі, відповідальності за власний розвиток та готовності до подальшої професійної діяльності. Такий підхід дозволяє школярам усвідомлено визначати свій життєвий та професійний шлях, виховуючи у них активну громадянську позицію та готовність до творчої діяльності.

У широкому сенсі, значення профільного навчання полягає у підготовці компетентного випускника, здатного адаптуватися до викликів сучасного суспільства. Це досягається завдяки розвитку ключових компетентностей, формуванню здатності до самостійного навчання та критичного мислення, а також шляхом набуття професійних знань і

практичних умінь, що відповідають вимогам часу. Таким чином, профільне навчання виступає не лише як форма організації освітнього процесу, а й як стратегічний інструмент розвитку освіти, спрямований на створення умов для всебічного розвитку особистості, формування її професійної готовності та успішної інтеграції в суспільство.

1.2. Цілі, завдання та принципи навчання географії у профільних класах

Навчання географії у профільних класах має специфічні цілі та завдання, які відрізняють його від загального курсу у базовій школі. Головна мета такого навчання полягає у створенні умов для формування глибоких знань з географії, розвитку ключових компетентностей учнів та підготовки їх до свідомого професійного вибору й успішної соціальної адаптації в умовах сучасного світу. Профільне навчання географії спрямоване на розвиток здатності учнів аналізувати просторові та екологічні процеси, оцінювати взаємозв'язки між природними та соціально-економічними явищами, використовувати географічні знання для розв'язання практичних завдань.

Однією з ключових цілей навчання географії у профільних класах є формування цілісної системи географічних знань та уявлень, що ґрунтуються на сучасних наукових даних, здобутих внаслідок розвитку природничих, соціальних та економічних наук. Це передбачає формування у учнів не лише фактологічних знань, але й уміння інтегрувати отриману інформацію в єдину систему знань, яка відображає взаємозв'язки між природними процесами, економічними явищами та соціокультурними аспектами розвитку суспільства. Саме це визначає географічну компетентність, яка формується шляхом:

– усвідомлення просторово-часової єдності та взаємозв'язку природних, соціально-економічних та техногенних процесів;

- формування уміння застосовувати знання та навички у практичній діяльності, зокрема в природокористуванні з урахуванням економічних і екологічних вимог;
- здатності оцінювати безпеку довкілля та формувати власну поведінкову стратегію у життєвих ситуаціях;
- конструктивного сприйняття сучасних соціальних і природних явищ, визначення власних можливостей та внеску у спільну діяльність;
- навичок організації та проведення індивідуальної і колективної роботи.

Підготовка до професійної діяльності, пов'язаної з географічною сферою, є ще однією ключовою ціллю профільного навчання. Географія як наука має прикладний характер, і її знання є основою для професійної діяльності в різних галузях, таких як екологія, геоінформаційні технології, туризм, економічна географія, урбаністика, природокористування та інші. Профільне навчання географії передбачає формування у учнів необхідних компетентностей для роботи у цих сферах, що включає не лише теоретичну підготовку, а й набуття практичних навичок, здатність проводити дослідження та аналітичну роботу.

Тому, ще одна важлива ціль – розвиток умінь застосовувати географічні знання для аналізу природних та соціально-економічних процесів на різних рівнях – локальному, регіональному та глобальному. Це вимагає від учнів уміння системно мислити, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та оцінювати вплив різних факторів на стан навколишнього середовища та розвиток суспільства.

Ще однією важливою ціллю є формування в учнів просторового мислення та дослідницьких компетентностей, що передбачає володіння навичками роботи з картами, статистичними даними, геоінформаційними системами (ГІС) та іншими картографічними ресурсами. Це дає змогу школярам опрацьовувати великі обсяги інформації, проводити просторовий

аналіз явищ, моделювати процеси та робити обґрунтовані висновки. Такі уміння є важливими не лише для успішного навчання, а й для подальшої професійної діяльності. Серед програм назовемо ArcGIS Online (Education Edition) з безкоштовним доступом для закладів освіти, GIS (безкоштовна програма), Google Earth Pro / Web, яка працює в браузері, дає моделі рельєфу, 3D міста, OpenStreetMap, яку доцільно використовувати для простих картографічних робіт. Ці програми дозволяють аналізувати наявні шари тематичної інформації щодо населення, клімату, ризиків; робити власні карти; моделювати транспортні мережі; оцінювати наслідки стихійних лих.

Важливою ціллю є також виховання екологічної та громадянської свідомості, що передбачає усвідомлення значення сталого розвитку та відповідального ставлення до природних ресурсів. У процесі навчання учні повинні засвоїти принципи раціонального природокористування, цінність біорізноманіття, важливість екологічної безпеки та соціальної відповідальності. Це сприяє формуванню у старшокласників активної громадянської позиції та готовності брати участь у вирішенні екологічних, соціальних та економічних проблем, що стоять перед сучасним суспільством.

Таким чином, основні цілі навчання географії у профільних класах спрямовані на створення фундаменту для формування компетентної, соціально відповідальної та професійно підготовленої особистості, здатної застосовувати знання та вміння в реальних умовах, орієнтуючись на потреби суспільства та виклики сучасності.

Підсумовуючи вище зазначено, визначимо основні риси географічної компетентності учнів у профільному навчанні. Це:

- опанування системи географічних знань, розуміння тенденцій розвитку сучасної географії, її місця серед інших наук;
- розвиток умінь вирішувати комплексні завдання, що враховують географічні умови конкретної території, моделювати природні, соціально-

економічні та геоекологічні процеси з урахуванням просторово-часових факторів;

- формування географічного мислення, необхідного для аналізу територіальної організації суспільства, взаємодії людини з природою та прийняття обґрунтованих рішень у повсякденному та професійному житті;

- виховання патріотизму, толерантності та соціальної відповідальності, у тому числі дбайливого ставлення до навколишнього середовища;

- розвиток базових компетентностей у сфері метеорологічного, геологічного, гідрологічного, ландшафтного та геоекологічного моделювання, а також застосування географічних знань у побуті та підготовці до майбутньої професійної діяльності;

- забезпечення безпеки та адаптації до умов навколишнього середовища, формування навичок життєдіяльності у різних природних і соціальних умовах.

Завдання навчання географії у профільних класах ґрунтуються на загальних завданнях профільної освіти та конкретизуються у контексті географічної науки, з урахуванням специфіки предмета та профільного рівня навчання. Першочерговим завданням є поглиблення теоретичних знань та формування практичних умінь з географії, що передбачає не лише засвоєння фактів та понять, а й розуміння процесів та закономірностей, які визначають розвиток природних та суспільних систем (рис. 1.5). Це завдання передбачає систематичне використання інтерактивних та дослідницьких методів, спрямованих на активізацію навчальної діяльності учнів, розвиток їх аналітичних здібностей та умінь логічно мислити.

Формування вміння застосовувати географічні знання у міжпредметному (рис. 1.6) та прикладному контексті є ще одним важливим завданням. Це передбачає інтеграцію знань з географії з іншими науками – природничими, суспільними та економічними, а також використання отриманих знань для розв'язання практичних завдань. Таке завдання сприяє

розвитку критичного мислення, здатності оцінювати інформацію та приймати обґрунтовані рішення у складних ситуаціях, що особливо важливо в умовах сучасного швидкозмінного світу.

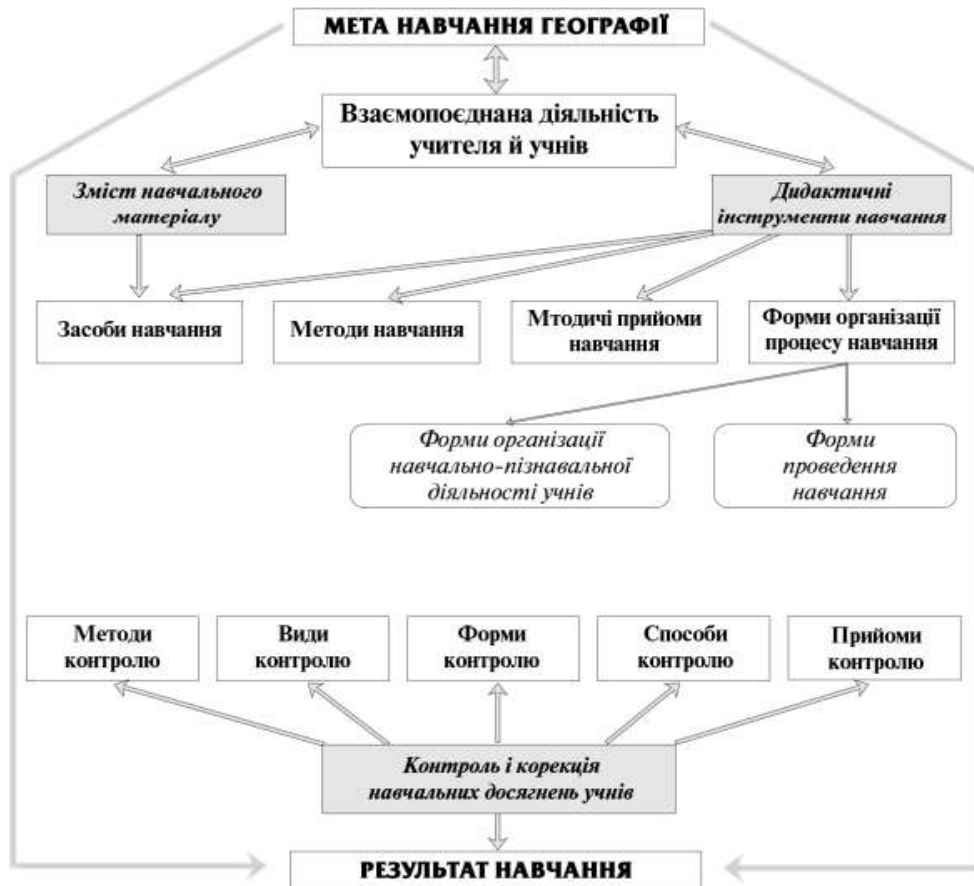

Рис. 1.5. Структура процесу навчання географії України

Рис. 1.6. Форми міжпредметних зв'язків

За останні роки географічна наука приділяє дедалі більше уваги вивченню взаємодії людини та природи, оцінці антропогенних впливів на навколишнє середовище та прогнозуванню можливих наслідків таких впливів у майбутньому. Розвиток таких галузей, як кліматологія, ландшафтознавство, географія населення та економічна географія, демонструє необхідність комплексного підходу до вивчення закономірностей

природних процесів у школі. У контексті наближення навчального курсу географії до сучасних наукових досягнень посилюється увага до встановлення логічних та послідовних зв'язків між географією, фізикою, хімією, біологією, а також суспільними та гуманітарними дисциплінами. Такі міжпредметні зв'язки є важливими на всіх етапах шкільного навчання.

Особливість географії як навчальної дисципліни полягає в її природно-суспільній сутності, що передбачає інтеграцію природничих, суспільних та технічних знань. Сучасна географія досліджує просторово-часові взаємозв'язки й взаємодії в природі та суспільстві, формуючи цілісну систему «людина – природа – господарство – навколишнє середовище».

У профільному курсі робиться акцент на основних закономірностях розвитку географічної оболонки, соціально-економічних і політичних особливостях провідних країн і регіонів світу. Велика увага приділяється досягненням сучасної науки та внеску видатних географів.

Вивчення географії на профільному рівні дозволяє максимально використовувати її освітній і культурологічний потенціал, сприяє самовизначенню учнів у сучасному світі, формує основу для продовження освіти в географічній або суміжних сферах.

Сприяння розвитку самостійності, критичного мислення та дослідницьких здібностей учнів є одним із стратегічних завдань профільного навчання географії. Воно передбачає створення умов для самостійної пошукової діяльності учнів, проведення ними досліджень, аналізу джерел інформації та формулювання власних висновків. Це розвиває у старшокласників відповідальність за результати власної праці та вміння організувати процес навчання самостійно.

Ще одним важливим завданням є розвиток умінь працювати в команді, формування комунікативних компетентностей та здатності презентувати результати власних досліджень. Це передбачає розвиток навичок міжособистісної взаємодії, вміння аргументовано висловлювати власну

позицію, працювати над колективними проєктами та ефективно представляти результати своєї роботи. Такий підхід сприяє формуванню у старшокласників соціальної відповідальності, громадянської позиції та готовності до подальшої професійної діяльності, яка потребує активної комунікації та співпраці.

Таким чином, завдання навчання географії у профільних класах спрямовані на створення цілісної освітньої системи, яка забезпечує не лише глибоке засвоєння знань, але й формування практичних умінь, дослідницьких компетентностей та соціально важливих навичок, що відповідають вимогам сучасної освіти та підготовки компетентного випускника [9].

Принципи навчання географії у профільних класах формуються на основі загальноосвітніх педагогічних засад і одночасно враховують специфіку профільної освіти та особливості географічної науки. Серед основних принципів виділяють особистісно орієнтований підхід, що передбачає врахування інтересів, здібностей та пізнавальних потреб кожного учня, створення умов для розвитку його індивідуального потенціалу та формування активної позиції в освітньому процесі.

Системність і зв'язок з практикою є ще одним ключовим принципом, який забезпечує інтеграцію знань з різних предметів, формування цілісного світогляду та вміння застосовувати набуті знання у реальних життєвих ситуаціях.

Диференціація та індивідуалізація навчання є важливими принципами профільної освіти, що дають змогу забезпечити можливість вибору змісту, форм і методів навчання відповідно до обраного профілю та інтересів учнів. Це створює умови для побудови індивідуальної освітньої траєкторії, розвитку творчих здібностей та професійних нахилів.

Активізація навчальної діяльності учнів є ще одним важливим принципом, що включає застосування інтерактивних форм та методів навчання, використання дослідницької діяльності, проєктної роботи,

міжпредметних зв'язків та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що підвищує мотивацію, самостійність та ефективність навчання.

Принцип наступності передбачає логічний перехід від знань, отриманих учнями у попередніх класах, до більш складних та спеціалізованих знань профільного рівня, забезпечуючи послідовність та глибину навчального процесу. Він сприяє формуванню системного мислення, розвитку умінь застосовувати знання в нових ситуаціях та формує базу для подальшого професійного та академічного розвитку.

Таким чином, принципи навчання географії у профільних класах є основою організації ефективного освітнього процесу, що забезпечує цілісність, гнучкість, практичну спрямованість та індивідуалізацію навчання, формуючи компетентного, соціально відповідального та готового до професійної діяльності випускника [9].

Важливо зазначити, що реалізація цих цілей, завдань та принципів забезпечується продуманою структурою навчального курсу географії, використанням сучасних педагогічних технологій, активних та інтерактивних методів навчання, застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій та різноманітних форм організації навчального процесу. Такий підхід дає змогу не лише забезпечити глибоке засвоєння знань з географії, а й формувати ключові компетентності, необхідні для успішної самореалізації випускників у професійному та соціальному житті.

Отже, навчання географії у профільних класах є важливим складником системи профільної освіти, яке спрямоване на всебічний розвиток особистості, формування наукового світогляду, готовності до професійної діяльності та активної громадянської позиції. Це забезпечує високий рівень підготовки випускників до подальшого навчання та професійної діяльності в умовах сучасного світу.

1.3. Психолого-педагогічні особливості старшокласників і їх урахування у навчанні географії

Психолого-педагогічні особливості старшокласників – це сукупність специфічних закономірностей розвитку особистості, які зумовлюють особливий характер навчальної діяльності та визначають підходи до навчання навчальних дисциплін, зокрема географії. Період старшої школи – це етап інтенсивного становлення особистості, коли формуються світоглядні позиції, розвиваються вищі пізнавальні функції та професійні орієнтації. У цей період відбувається перехід від залежного сприйняття знань до активної, самостійної діяльності, що робить особливо важливим врахування вікових, психологічних та соціальних особливостей учнів при організації процесу навчання. Кожна дитина по своєму сприймає навчальний процес і відповідно виявляє до нього позитивне чи негативне ставлення. Водночас це може характеризуватися зниженням мотивації до навчання і розчаруванням в освітньому процесі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Ознаки зниження мотивації і способи його подолання

Причини	Ознаки	Способи подолання
Слабке здоров'я	Швидко стомлюється до кінця уроку або після перших уроків. Часто пропускає заняття	Спостереження у лікаря, несуворий режим
Не враховано індивідуальні особливості нервової системи учня	Учень не встигає виконати завдання у запропонований час, болісно реагує на невдачі тощо	Допомогти учню вивчити свої особливості та навчити його враховувати їх у процесі діяльності. Учитель має дотримувати певних правил під час роботи з такими дітьми (наприклад, не ставити їх у ситуацію миттєвої відповіді)
Відсутність мотивації досягнення успіху	Низька самооцінка, нерішучість, відсутність ініціативи, виявлення невпевненості у своїх силах	Підвищити самооцінку учня, сприяти формуванню мотивації
Несформованість прийомів навчальної діяльності	Не знає способів навчальної роботи	Навчити основних прийомів навчальної діяльності
Недоліки у розвитку пізнавальних процесів	Не може зосередитися, погана пам'ять, зазнає труднощів під час розв'язання задач тощо	Використання коригувальних вправ на розвиток пізнавальних процесів

Психологічний розвиток учнів старшої школи характеризується суттєвими змінами, що стосуються як пізнавальної сфери, так і особистісних характеристик. У цей період формується абстрактне мислення, здатність до системного аналізу, логічних узагальнень та критичного ставлення до отриманої інформації. Старшокласники вже можуть працювати з комплексними поняттями, аналізувати різноманітні джерела даних, визначати причинно-наслідкові зв'язки та формулювати висновки. Це дає їм можливість оперувати статистичними даними, картографічними ресурсами, результатами польових досліджень, що є важливим аспектом у навчанні географії, особливо на профільному рівні.

Особливістю цього вікового етапу є формування власної позиції та ціннісних орієнтацій. Учні активно шукають відповіді на запитання, що стосуються їхнього майбутнього, оцінюють інформацію крізь призму власних інтересів та світогляду. Вони починають усвідомлювати значення навчання не лише як обов'язкового етапу освіти, але й як ресурсу для досягнення особистісних і професійних цілей. Це створює підґрунтя для формування внутрішньої мотивації до вивчення предмета, що особливо важливо у профільних класах, де географія виконує функцію спеціалізованої підготовки.

Проте процес навчання старшокласників супроводжується певними труднощами. До них належать недостатня сформованість умінь планувати та організовувати власну навчальну діяльність, схильність до емоційних коливань та нестабільності уваги, що іноді призводить до втрати концентрації під час занять. Особливо це проявляється у старшому підлітковому віці, коли в учнів активізується емоційно-психологічна сфера, а навчальна мотивація потребує додаткових стимулів. В таких умовах педагог має забезпечити різноманітність форм і методів роботи на уроках географії, чергування видів діяльності та використання візуальних та інтерактивних

матеріалів, що відповідають віковим особливостям учнів і сприяють підтриманню їхньої уваги.

Ще однією значною рисою психології старшокласників є потреба у самоствердженні та самореалізації. Це проявляється у прагненні висловлювати власну думку, брати участь у дискусіях, презентаціях, дослідницьких проєктах, конкурсах, олімпіадах та інших видах творчої діяльності. Учні у цьому віці прагнуть, щоб їхня діяльність мала соціальне значення та визнавалася оточенням. Така особливість потребує від учителя створення умов для реалізації ініціативи учнів, розвитку їхнього критичного мислення, самостійності та відповідальності за результати роботи.

Важливим аспектом є й те, що психологічні особливості старшокласників визначають специфіку їхньої мотивації. На цьому етапі учні особливо чутливі до особистісного сенсу навчання, практичної користі отриманих знань та можливості їх застосування у реальному житті. Тому у навчанні географії важливо створювати навчальні ситуації, що максимально наближені до реальних умов та професійної практики, інтегрувати знання з інших предметів та залучати учнів до самостійних досліджень і проєктів.

Для кращого розуміння того, як все ж таки можна мотивувати дітей сучасного покоління, перш за все потрібно з'ясувати, що саме слугує поштовхом до дій. А цим поштовхом можуть слугувати як зовнішні, так і внутрішні мотиви (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Мотиви до навчання

Мотиви спонукають учня до певних дій і формують спрямованість на задоволення особистих потреб у діяльності. Під їх впливом учень усвідомлює

правильний напрямок своєї активності і концентрує на ньому увагу. Існує певний логічний ланцюжок: розуміючи мотив, учень усвідомлює, чому йому важливо вчитися. Проте одного мотиву часто буває недостатньо для того, щоб спонукати дитину до дії; у таких випадках на перший план виходить мотивація. Мотивація – це широка система взаємопов'язаних мотивів, серед яких можна виділити: навчальні мотиви (рис. 1.8); соціальні мотиви (рис. 1.9); пізнавальні мотиви (рис. 1.10).

Рис. 1.8. Навчальні мотиви

Рис. 1.9. Соціальні мотиви

Рис. 1.10. Пізнавальні мотиви навчання

Психологічні особливості старшокласників також визначають потребу у розвитку їхніх рефлексивних умінь – здатності оцінювати власну діяльність, робити висновки та коригувати свої дії. Це особливо важливо в контексті профільного навчання географії, оскільки предмет передбачає роботу з аналізом інформації, прогнозуванням процесів та розробкою рішень у складних ситуаціях. Таким чином, уроки географії у профільних класах мають бути побудовані так, щоб активізувати пізнавальну активність учнів, формувати їхні аналітичні навички та сприяти розвитку критичного мислення.

Урахування психологічних особливостей старшокласників у навчанні географії створює умови для підвищення мотивації, формування стійких навчальних інтересів та розвитку компетентностей, необхідних для подальшої професійної діяльності. Це сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, яка здатна самостійно орієнтуватися у складних умовах сучасного світу, приймати обґрунтовані рішення та ефективно використовувати набуті знання у практичній діяльності.

У старшому шкільному віці відбувається значне збагачення соціального досвіду особистості, формування громадянської позиції та активної соціальної діяльності. Це пов'язано з тим, що підлітки в цей період переходять від сприйняття себе як учня до усвідомлення власної ролі в суспільстві. Вони починають аналізувати соціальні процеси, цікавляться проблемами навколишнього середовища, економіки, політики, культури та розуміють власну відповідальність за прийняття рішень, які впливають на життя громади та держави. Цей етап розвитку особистості характеризується активною формою соціальної самореалізації, коли старшокласники прагнуть брати участь у вирішенні реальних суспільних проблем.

Важливим є те, що навчання географії у профільних класах дає унікальну можливість поєднати формування соціальної активності та громадянської позиції учнів. Предмет дозволяє розглядати глобальні та локальні проблеми розвитку людства, екологічні виклики, соціально-економічні процеси та питання сталого розвитку. У цьому контексті учні набувають умінь аналізувати суспільні процеси, оцінювати їх вплив на довкілля та якість життя, розробляти власні пропозиції щодо вирішення конкретних проблем. Це формує не лише предметну компетентність, але й громадянську відповідальність, здатність брати активну участь у житті суспільства.

Соціально-педагогічні особливості старшокласників також проявляються у підвищеній потребі у спілкуванні та соціальній взаємодії. Учні цього віку цінують колективну діяльність, прагнуть обмінюватися думками, ділитися власними ідеями та отримувати підтримку оточення. Це зумовлює важливість використання у навчанні географії групових форм роботи: дискусій, дебатів, колективних проєктів, ролевих ігор, спільних досліджень. Такі форми роботи сприяють розвитку навичок міжособистісної взаємодії, комунікативної компетентності, умінь аргументовано висловлювати власну позицію та враховувати думки інших.

Ще однією особливістю є потреба старшокласників у визнанні їхніх досягнень. У процесі навчання вони прагнуть бачити результат своєї діяльності, отримувати зворотній зв'язок та оцінку від учителя та однолітків. Це стимулює мотивацію та сприяє формуванню позитивної самооцінки. У цьому контексті важливим є створення умов для презентації результатів навчальної діяльності: підготовка проєктів, створення тематичних досліджень, участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах. Така практика формує в учнів впевненість у власних силах, готовність брати на себе відповідальність за результати своєї роботи та сприяє розвитку лідерських якостей.

У старшокласників значно підвищується інтерес до ролі людини у суспільстві та впливу людської діяльності на навколишнє середовище. Це створює особливі можливості для навчання географії як предмета, що поєднує природничі знання та соціально-економічний аналіз. Учні готові брати участь у практичних дослідженнях, екологічних проєктах, аналізі соціально-економічних процесів у рідному регіоні, що дозволяє реалізувати компетентнісний підхід у навчанні.

Врахування соціально-педагогічних особливостей старшокласників вимагає від педагогів організації навчального процесу так, щоб він сприяв розвитку соціальної активності та відповідальності учнів. Це можна досягти шляхом застосування інтерактивних методів, проєктної діяльності, міжпредметних зв'язків та практичних робіт, що включають аналіз реальних ситуацій. Особливо ефективними є групові форми роботи, що передбачають спільне дослідження, підготовку звітів та презентацій, участь у дебатах та симуляційних іграх.

Отже, соціально-педагогічні особливості старшокласників визначають специфіку їхньої мотивації, форми взаємодії та рівень самостійності у навчанні. Навчання географії з урахуванням цих особливостей створює умови для активної громадянської позиції, формування ключових

компетентностей, розвитку критичного мислення та здатності застосовувати знання у практичній діяльності. Це сприяє формуванню високого рівня соціальної зрілості та готовності учнів до свідомого вибору професійного шляху та активної участі в суспільному житті.

Навчання географії у профільних класах має ґрунтуватися на урахуванні психолого-педагогічних особливостей старшокласників, що передбачає адаптацію змісту, методів і форм навчальної роботи до їхніх потреб, інтересів та індивідуальних особливостей. Це є важливим чинником підвищення ефективності навчального процесу та формування ключових компетентностей учнів, необхідних у подальшому житті та професійній діяльності.

Одним із основних педагогічних аспектів є застосування диференційованого підходу до організації навчання. Він дає можливість врахувати індивідуальні особливості пізнавальної діяльності учнів, рівень їх підготовки, стиль навчання та професійні орієнтації. У практиці навчання географії це може проявлятися у виборі різних рівнів складності завдань, застосуванні додаткових матеріалів для самостійного опрацювання, індивідуальних та групових проєктів. Диференціація сприяє підвищенню мотивації до навчання, оскільки дає учням можливість працювати у темпі, що відповідає їхнім можливостям, і глибше опановувати теми, які є для них особливо цікавими.

Ефективність навчання географії значно зростає при застосуванні активних методів роботи. До них належать дискусії, дебати, аналіз картографічних матеріалів, інтерактивні вправи, тематичні проєкти, дослідницькі роботи, моделювання ситуацій. Такі форми навчальної діяльності стимулюють критичне мислення, сприяють формуванню умінь аналізувати інформацію, робити узагальнення та аргументувати власні висновки. Уроки, побудовані за принципами активного навчання, мотивують

старшокласників до глибшого опанування матеріалу, розвитку навичок самостійної роботи та усвідомленого вибору тем для поглибленого вивчення.

Особливу увагу слід приділяти інтеграції географії з іншими навчальними дисциплінами – економікою, історією, екологією, інформатикою, культурологією. Інтеграційний підхід (рис. 1.11) дозволяє формувати у школярів цілісне бачення процесів, що відбуваються у природі та суспільстві, розвивати міждисциплінарне мислення та підготовку до реальної професійної діяльності. Наприклад, вивчення теми «Глобальні екологічні проблеми» може включати аналіз статистичних даних (географія), економічних моделей (економіка), історичних аспектів розвитку проблеми (історія) та способів інформатизації даних (інформатика). Це створює умови для формування глибоких компетентностей та навичок комплексного аналізу інформації.

Рис. 1.11. Переваги застосування інтеграційного підходу

Одним із ключових завдань профільного навчання географії є формування навичок самостійної роботи учнів. Це включає здатність ставити мету дослідження, визначати завдання, планувати етапи роботи, використовувати різноманітні джерела інформації, аналізувати результати та

роботи обґрунтовані висновки. Власне процес самостійної діяльності представляється у вигляді тріади: мотив – план (дія) – результат (рис. 1.12).

Рис. 1.12. Переваги самостійної роботи як виду учнівської діяльності

Досягти цього можна шляхом впровадження елементів дослідницької діяльності та проєктної роботи. Наприклад, учням можна запропонувати розробити власний географічний проєкт, провести польові дослідження, проаналізувати екологічний стан свого регіону, підготувати презентацію результатів роботи та представити її однокласникам. Такі форми навчання формують у старшокласників уміння працювати самостійно та відповідально, розвивають аналітичне мислення та вміння працювати з великим обсягом інформації [15].

Сучасне навчання географії передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових картографічних ресурсів та мультимедійних засобів. До прикладу, Merge EDU залучає учнів до STEM і науки за допомогою цифрових 3D-об'єктів і симуляцій, яких вони можуть торкатися, тримати та взаємодіяти з ними (рис. 1.13). Це дає змогу реалізувати інтерактивні форми навчання, роботу з геоінформаційними системами, проведення дистанційних досліджень та аналізу даних. Такі технології дозволяють активізувати пізнавальну діяльність учнів, розвивати їхні уміння працювати з сучасними інформаційними ресурсами та готують до професійної діяльності у цифровому середовищі.

Рис. 1.13. Варіанти мобільних додатків доповненої реальності

Вчитель географії у профільному класі виступає не лише як джерело знань, а й як координатор навчальної діяльності, наставник та організатор дослідницької роботи учнів. Педагог має створювати умови для розвитку самостійності учнів, їхньої ініціативи, критичного мислення та творчих здібностей. Це вимагає від учителя високого рівня методичної компетентності, вміння застосовувати сучасні технології та інтерактивні методи, а також індивідуального підходу до кожного учня.

Урахування психолого-педагогічних особливостей старшокласників у процесі навчання географії має ключове значення для підвищення ефективності навчання та забезпечення розвитку особистості учня. Такий підхід дозволяє створити освітнє середовище, що максимально відповідає потребам, інтересам та можливостям учнів, і сприяє формуванню компетентностей, необхідних для подальшого життя та професійної діяльності.

Однією з головних переваг урахування цих особливостей є формування мотиваційного середовища. Учні, які відчувають, що навчання відповідає їхнім інтересам та професійним орієнтаціям, демонструють вищий рівень залученості та активності. Це особливо важливо для профільних класів, де географія виконує функцію спеціалізованої дисципліни, що готує учнів до вибору професійного шляху. Висока мотивація є основою успішного

опанування знань та розвитку умінь, адже саме внутрішня зацікавленість учня визначає глибину його навчання [16].

Урахування психологічних особливостей старшокласників сприяє розвитку самостійності. Педагогічні методики, які передбачають роботу над проєктами, дослідженнями, аналітичними завданнями та створенням власних робіт, формують у учнів здатність планувати свою діяльність, критично оцінювати отримані результати, коригувати власні дії та відповідально ставитися до процесу навчання. Самостійна робота учнів з географії є важливим засобом формування компетентностей, адже саме завдяки самостійному опрацюванню матеріалу відбувається глибоке засвоєння знань.

Ще один важливий аспект – розвиток критичного мислення. Географія як наука вимагає вміння аналізувати різноманітні дані, співставляти інформацію з різних джерел, оцінювати достовірність фактів та робити аргументовані висновки. Урахування вікових та психологічних особливостей старшокласників дає змогу вибудувати навчальний процес так, щоб він формував аналітичне мислення та навички роботи з інформацією. Це особливо актуально у профільних класах, де навчальний матеріал має високий рівень складності та глибини.

Важливим є й розвиток пізнавальних умінь та комунікативних навичок. Використання інтерактивних методів, групових форм роботи, проєктної діяльності, дискусій та дебатів сприяє розвитку вміння працювати в команді, аргументувати власну позицію, висловлювати думки та слухати інших. Ці навички є надзвичайно важливими не лише у навчальній діяльності, але й у подальшому професійному та соціальному житті.

Значення урахування особливостей старшокласників проявляється також у формуванні готовності до професійної діяльності та активної громадянської позиції. Географія, яка викладається з урахуванням цих особливостей, сприяє розвитку розуміння глобальних проблем суспільства, усвідомлення власної відповідальності за стан навколишнього середовища та

здатності приймати обґрунтовані рішення у складних ситуаціях. Це формує у учнів не лише предметну компетентність, але й соціальну свідомість, що є важливим чинником формування відповідального громадянина.

Отже, психолого-педагогічний підхід до навчання географії у профільних класах є ключовим чинником, який впливає на якість освіти та розвиток особистості. Урахування вікових, психологічних та соціальних особливостей старшокласників дозволяє створити оптимальні умови для навчання, стимулювати пізнавальну активність, розвивати критичне мислення, комунікативні навички та компетентності, необхідні для подальшого життя. Це забезпечує формування гармонійно розвиненої, соціально відповідальної особистості, готової до свідомого вибору професійного шляху та активної участі в житті сучасного суспільства.

1.4. Профільне навчання у концепції реформування освіти та НУШ

Міністерство освіти і науки України затвердило «Концептуальні засади реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї)». Так, з 2025-2026 н.р. розпочалося пілотування реформи у 10 класах (рис. 1.14).

Рис. 1.14. Основні засади реформування середньої освіти

Нова українська школа (НУШ) закладає модель зовсім іншої профільної освіти, ніж існувала раніше. Сучасний світ змінюється дуже швидко і заклади освіти повинні йти у ногу з часом. Освітній заклад має підготувати дитину до життя, зокрема до роботи з інформацією, критичного мислення та вміння робити висновки. Класичний підхід, при якому акцент робився на запам'ятовуванні певного обсягу знань, сьогодні вже не є ефективним. Без опанування учнем умінь, навичок та компетентностей, потрібних на ринку праці, важко розраховувати на професійні успіхи.

STEM-підхід активно впроваджується до організації освітнього процесу, при цьому головна увага обернена на науку, технології, математику та інженерію. Іноді до цих складових приєднано мистецтво (STEAM), музика (STEMM), література (STREAM).

Упровадження STEM-освіти базується на визначених у наукових працях засадах, зокрема:

- практика, коли учні / учениці виконують конкретні завдання, що дозволяє краще засвоїти теоретичний матеріал;
- дослідницький підхід, коли, працюючи в польових або лабораторних умовах, школярі наочно спостерігають, як відбуваються різні процеси;
- візуалізація, використання засобів якої допомагає навчитися чітко подавати ідеї, пропозиції та завдання;
- командна діяльність, коли розвиваються комунікаційні та організаційні навички під час сумісної роботи над проектом,
- інженерія, бо вивчення основ інженерії та природних причинно-наслідкових зв'язків необхідне для гармонійного розвитку людини майбутнього.

STEM-освіта сприяє ефективнішому засвоюванню матеріалу, підвищенню цікавості освітнього процесу.

Одним з головних завдань є розвиток у дитини системного та оригінального мислення. Завдяки поєднанню методів з різних наук, школярі

навчаються дивитися на речі глобально. Вміння швидко адаптуватися до нових трендів та технологій є дуже важливим на сучасному ринку праці.

Нова модель профільної школи принципово відрізняється від чинної. Замість часткової профілізації у звичайній школі впроваджується системна, структурована, технологічно оснащена модель профільної освіти, орієнтована на індивідуальні освітні траєкторії та формування компетентностей, необхідних для продовження освіти або входження у сучасний ринок праці. Зміна торкається не лише змісту й структури навчання, а й самої філософії старшої школи: учень стає суб'єктом власного освітнього маршруту, а профільність – не декларованою, а реальною та функціонально обґрунтованою.

Рис. 1.15. Принципи НУШ

До основних положень входять:

1) компетентнісний підхід. Пріоритетними компетентностями НУШ визначено: культуру, математичну грамотність, рідну та державну мову, іноземні мови, соціальність, уміння вчитися впродовж життя, природничі науки та технології, цифрову грамотність, екологію та здоров'я, підприємливість;

2) Орієнтація на індивідуальну освітню траєкторію, коли учні обирають профіль навчання; можуть формувати власний «освітній маршрут» через

вибір предметів, модулів, спецкурсів; отримують можливість глибше вивчати ті дисципліни, які потрібні для вступу до ЗВО;

3) Проектно-дослідницький підхід, зокрема шляхом застосування роботи з проектами, практико-орієнтованих завдань, досліджень територій, явищ, ризиків, аналізу карт, ГІС, статистики, супутникових даних.

Технологічна модернізація стає обов'язковою умовою нового профільного навчання, тому НУШ вимагає підвищення кваліфікації учителів щодо методик компетентнісного навчання, STEM, роботи з ГІС, створення проектів і дослідницьких робіт.

Нова українська школа передбачає упровадження класів кількох профілів (рис. 1.3). Серед природничо-математичного напрямку передбачено географічний профіль, в якому на вивчення географії у 10-11 класах відводиться по 4 години на тиждень.

Зміст географічної освіти у профільних класах реалізується через обов'язковим вивченням курсу «Економічна і соціальна географія світу» у 10-х класах усіх напрямів, адже він входить до інваріантної частини середньої освіти. Крім цього, для різних напрямів профільного навчання передбачено курси за вибором (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Пропоновані курси географічного змісту для вивчення у межах освітнього процесу за різними напрямками профільного навчання

напрямок	курси
суспільно-гуманітарний	«Країнознавство», «Демогеографія», «Комерційна географія», «Географія релігій», «Суспільна географія», «Геополітика»
природничо-математичний	«Глобальна географія», «Геоєкологія», «Геологія», «Геофізика», «Геохімія», «Біогеографія», «Космічне землезнавство»
технологічний	«Конструктивна географія», «Геологія», «Географія людської діяльності», «Геоінформатика», «Природокористування»
художньо-естетичний	«Географія населення», «Географія культури», «Географія релігій»
спортивний	«Географія туризму», «Медична географія», «Рекреаційна географія», «Види туризму»

Найчастіше сучасні профільні курси географії застосовуються у природничому, економічному та суспільно-гуманітарному напрямках. Профільний курс розрахований на 350 годин (по 5 годин на тиждень у 10-11 класах) і складається з взаємопов'язаних розділів, що охоплюють основний зміст навчального матеріалу. Курси за вибором реалізуються за рахунок варіативної частини освітнього процесу.

Особливе значення при плануванні курсу має резервний час, який дозволяє більш глибоко вивчати окремі теми, проводити практичні та творчі роботи, захищати проєкти, організовувати конференції та семінари. Вчитель має творчо підходити до планування, визначати, які теми можна варіювати, поглиблювати або доповнювати.

При складанні тематичного плану слід враховувати регіональний компонент географічної освіти, що передбачає вивчення географії свого краю, області чи району та регіональних можливостей щодо вибору професії. Наприклад: у гірничодобувних регіонах технологічні школи можуть зосередитися на геології, що допоможе учням обрати професію геолога; у сільських районах Прикарпаття, Закарпаття, Полісся, Поділля може розвиватися агротуризм; у степовій зоні – ґрунтознавство та основи агробізнесу. Такий підхід сприяє формуванню екологічної культури, конструктивного географічного мислення, любові до рідного краю та підготовці учнів до ефективної праці в своїй країні. Програма профільного навчання передбачає обов'язкове проведення практикумів, спрямованих на розв'язання географічних, економічних та екологічних завдань.

Профільне навчання вводиться лише у тих школах, де є відповідна технічно-матеріальна база, педагогічні кадри, методичне забезпечення та мотивація учнів. Вибір профілів здійснює школа з урахуванням можливостей, інтересів учнів і батьків. Особливу увагу слід приділити підвищенню кваліфікації вчителів та їх перепідготовці для роботи з профільними класами.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ

2.1. Аналіз підручників з географії для профільних класів

Навчальні програми та підручники з географії для профільних класів є основними компонентами освітнього процесу, які визначають зміст, структуру, методи та форми навчання предмета. Їхній аналіз дозволяє оцінити, наскільки вони відповідають вимогам сучасної профільної освіти, компетентнісному підходу, потребам учнів та особливостям їх вікового розвитку. У сучасних умовах реформи освіти в Україні велика увага приділяється саме відповідності навчальних програм і підручників концепції профільного навчання, яка передбачає поглиблене опанування окремих дисциплін у старшій школі відповідно до інтересів та професійних намірів учнів.

Сучасні навчальні програми з географії для старшої школи розроблені відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та затверджені Міністерством освіти і науки України. Вони передбачають чіткий розподіл тем і змістових блоків відповідно до профільного рівня, визначають обсяг годин, необхідних для вивчення кожної теми, та надають методичні рекомендації для вчителя. Основною особливістю таких програм є компетентнісний підхід, який передбачає формування у старшокласників цілісної системи знань, умінь і навичок, що дозволяють аналізувати природні та соціально-економічні процеси на різних рівнях, застосовувати набуті знання у практичній діяльності та розв'язувати комплексні задачі, що виникають у реальному житті [17].

У навчальних програмах з географії визначено основні розділи: фізична географія, економічна та соціальна географія, регіональна географія,

картографія, геоекологія. Кожен із розділів включає певний набір тем, які передбачають як теоретичну підготовку, так і практичну діяльність. Наприклад, розділ «Фізична географія» охоплює вивчення закономірностей природних процесів, особливостей рельєфу, клімату, водних ресурсів, а розділ «Регіональна географія» спрямований на формування уявлень про географічну специфіку окремих територій України та світу. Також важливим є інтеграційний підхід, коли теми програми пов'язуються з іншими навчальними дисциплінами, такими як історія, економіка, екологія та інформатика. Це сприяє формуванню міждисциплінарного мислення та дає учням можливість розглядати явища у комплексі, усвідомлювати їх взаємозв'язок та значення.

Суспільно-політичні зміни в Україні, орієнтація на європейські стандарти у різних галузях, у тому числі й в освіті, сприяють переходу до демократичного процесу навчання. У зв'язку з цим розробляються важливі освітні документи, зазнали змін навчальні плани та програми і, звичайно, на часі – еволюціонування змісту шкільних підручників та навчально-методичних посібників. Проблема навчальних видань в освітньому процесі на сучасному етапі є загостреною та потребує серйозного ставлення, оскільки від неї залежить багато положень методики навчання географії.

Вимоги до сучасного шкільного підручника чітко окреслені у працях українських і зарубіжних педагогів. Зокрема, Г. Ващенко наголошував, що навчальне видання повинно відповідати рівню сучасної науки, бути доступним для сприйняття, містити системно викладений матеріал, пробуджувати інтерес до знань і виконувати не лише освітню, але й виховну функцію. Ці положення залишаються актуальними й сьогодні.

Підручники з географії для профільних класів, що нині застосовуються у навчальному процесі, – це найважливіший компонент навчально-дидактичної системи, який розкриває зміст і сутність навчання соціально-економічної географії та є специфічним алгоритмом відповідного

навчального процесу. Особливу увагу при аналізі слід приділяти рівню відповідності підручників компетентнісному підходу. Сучасні підручники передбачають формування таких ключових умінь, як робота з картографічними матеріалами, аналіз і синтез інформації, робота з геоінформаційними системами, прогнозування та оцінювання географічних процесів. Це особливо важливо у профільних класах, де навчання географії має не лише теоретичну, а й практичну спрямованість, готуючи учнів до подальшої професійної діяльності у сферах екології, туризму, геоінформаційних технологій, економіки та планування територій.

Аналіз підручників з географії для профільних класів (табл. 2.1) показує, що сучасні видання відповідають змісту навчальних програм, містять структурований виклад матеріалу, різноманітний ілюстративний та картографічний матеріал, інтерактивні завдання, тести та проєктні роботи.

Таблиця 2.1

Аналіз підручників з географії для профільних класів

Клас, Автор	Сильні сторони	Слабкі сторони
<i>10 клас</i> Довгань Г.Д., Стадник О.Г., Масляк П.О. та ін.	Відповідає профільному рівню, має систематизований теоретичний матеріал, достатню картографічну частину, добру ілюстрацію та карти	Залежно від видання: недостатньо завдань з ГІС або сучасних цифрових технологій; обмежена кількість практичних кейсів
<i>11 клас</i> Паламарчук Л. Б., Гільберг Т., Довгань А.	Має структурований виклад, достатньо ілюстрацій, таблиць, схем, карт, дає змогу поглиблено вивчати регіональну, економічну та соціальну географію	Застаріле видання (2011 рік), можливо потрібне оновлення даних; менше сучасних інструментів для інтерактивної чи цифрової роботи
<i>11 клас</i> Масляк П. О. та інші	Актуальне видання; містить карти, схеми, графіки, діаграми; орієнтовано на компетентнісний підхід, добрий матеріал для підготовки до НМТ чи профільного вивчення	якщо не супроводжувати практичними і інноваційними методами, можливі проблеми зі сформуванням практичних навичок

Важливою характеристикою сучасних підручників є наявність методичних елементів, які допомагають учням здійснювати самостійну роботу, розвивати дослідницькі компетенції та формувати просторове мислення. Підручники зазвичай містять завдання, які стимулюють пошукову діяльність, критичне осмислення інформації, роботу з джерелами даних, статистичними матеріалами та картами.

Серед сильних сторін сучасних навчальних програм і підручників можна виокремити орієнтацію на формування компетентностей, інтеграцію знань, практичну спрямованість, структурованість змісту та наявність методичних рекомендацій для вчителя. Водночас існують певні недоліки: недостатня кількість завдань, що розвивають міждисциплінарне мислення, обмежене використання сучасних цифрових технологій, відсутність комплексних кейсів, які б поєднували теоретичні знання з практичними дослідженнями. Також помітна потреба в більшій кількості матеріалів для роботи з геоінформаційними системами, інтерактивними картами та сучасними інформаційними ресурсами.

Розглянемо детальніше одне з найбільш актуальних видань для профільних класів. Це підручник авторського колективу Довгань Г. Д., Стадник О. Г., Масляк П. О., Куртей С. Л., Бродовська О. Г. – це видання орієнтоване на формування цілісного світоглядного бачення соціально-економічних процесів (рис. 2.1).

Його структура побудована за принципом «від глобального до регіонального», що в цілому відповідає вимогам профільної школи. У процесі аналізу виділені наступні особливості:

- достатньо добре розвинена практична складова, багато завдань на аналіз статистичних джерел, порівняння регіонів, роботу з картами;
- використання цифрових інструментів, бо автори пропонують вправи з Google Earth, інтерактивними картами, статистичними порталами;

- аналітичний матеріал, теми пояснюються через сучасні кейси: урбанізація, глобальні ринки, міжнародні організації, міграційні процеси;
- блоки «Перевірмо себе» і «Обговоримо разом» вони стимулюють дискусії, розвиток критичного мислення.

✓ Використайте електронні карти google.com/maps для отримання інформації про населений пункт, у якому ви живете. Чи достатньо інформації вони містять?

2 КАРТОГРАФІЧНІ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА. Географічна інформація використовується повсюдно: у наукових дослідженнях, господарстві та повсякденному житті людини. Вона необхідна під час планування й прогнозування всіх сфер суспільного життя та розвитку. У щоденному житті ми постійно користуємося картографічною інформацією. Нас кожного дня цікавлять температура повітря, наявність опадів тощо. Ми чуємо про землетруси й цунамі, торнадо і виверження вулканів. Нас хвилюють рівень забруднення повітря й поширення радіації після аварій на ядерних об'єктах тощо.

❓ Назвіть випадки з власного життя, коли вам або вашим близьким була потрібна картографічна інформація.

Першим прикладом географічного та картографічного аналізу інформації вважають роботу лікаря з Лондона Джона Сноу. Він у 1854 р. використав карту, на якій позначав випадки смерті від холери для визначення джерел інфекції.

Збирання, накопичення і зберігання географічної інформації в електронному вигляді дає змогу використовувати її в найрізноманітніших формах. Однією з найпоширеніших є виведення географічних карт різного змісту на екран комп'ютера або планшета, а також на принтер для отримання їх паперових варіантів.

аерофотозйомки тощо.

Головним завданням ГІС є впорядкування й систематизація величезного обсягу інформації для подальшого використання її за допомогою відповідних комп'ютерних програм спеціалістами різних професій.

✓ Скористайтеся однією з ГІС (gislife.com/map/ або gls-lab.info/). Яку інформацію вона містить? Поясніть способи її використання, користись та доступність.

У процесі свого розвитку суспільство постійно вимагає нової, більш сучасної географічної інформації. Країни, які інтенсив-

Мал. 1. Сучасна карта України на сайті Українського гідрометеорологічного центру (meteo.gov.ua).

11

Рис. 2.1. Фрагмент підручника «Географія (профільний рівень)» для 10 класу авторського колективу Довгань Г. Д. та ін.

Тож цей підручник робить акцент на розвиток аналітичної компетентності, а не лише на запам'ятовування. Він найбільш практикоорієнтований. Підручник структурує зміст навчання, задає логіку опрацювання матеріалу та визначає можливості для формування компетентностей учнів.

Таким чином профільні підручники на прикладі 10 і 11 класу дають системне вивчення географії: вони відповідають офіційній програмі, охоплюють важливі теми фізичної, економічної, соціальної та регіональної географії. У підручниках міститься достатня картографічна, схематична та ілюстративна база: карти, схеми, таблиці, що допомагають візуалізувати

просторові та природні процеси. Матеріал досить структурований – підручники мають чіткий поділ на розділи і теми, що забезпечує послідовність навчального процесу та логіку викладу.

Хоч підручники мають гарну основу, на мою думку, в них часто бракує завдань, спрямованих на сучасні цифрові технології – наприклад, роботу з ГІС, інтерактивними картами, на аналіз великого масиву даних. Це зменшує можливості для практичної та дослідницької роботи на уроці. У деяких підручниках мало або недостатньо кейсів чи практичних задач, які б поєднували теоретичні знання з актуальними географічними, екологічними або соціально-економічними проблемами. Це обмежує розвиток практичного та критичного мислення.

Але навіть добрий підручник – лише основа; успішність багато в чому залежить від компетентності вчителя, його готовності використовувати додаткові методи (проекти, дослідження, інтерактивність), а також технічних і матеріальних ресурсів школи. Отже, я вважаю, що профільне навчання географії в сучасній школі має суттєвий потенціал, але потребує оновлення методичної складової та доповнення змісту інструментами, що відповідають сучасній професійній підготовці географа.

2.2. Методи і прийоми навчання географії у профільних класах

Методика навчання географії у профільних класах передбачає використання різноманітних методів і прийомів, які забезпечують формування глибоких знань, розвиток практичних умінь та компетентностей учнів. У профільній школі методи навчання повинні відповідати цілям предмета, віковим особливостям старшокласників та вимогам сучасної освіти, зокрема компетентнісному підходу. Це потребує застосування як традиційних, так і інноваційних методів, що поєднують теоретичну

підготовку з практичною діяльністю, активізують пізнавальний процес і формують критичне мислення учнів.

Методи навчання географії можна класифікувати за різними ознаками, зокрема за рівнем пізнавальної діяльності учнів, способом організації процесу навчання та формою подання матеріалу. Найбільш поширеними є такі групи методів: словесні, наочні, практичні, дослідницькі та інтерактивні.

Словесні методи включають лекцію, розповідь, пояснення, бесіду, інструктаж. Вони є основними для введення нового матеріалу та формування теоретичних знань. У профільних класах важливо поєднувати традиційну лекційну форму з елементами проблемного навчання, що стимулює активне мислення та аналіз інформації. Наприклад, замість простого викладу нового матеріалу вчитель може поставити проблемне запитання, яке мотивує учнів шукати відповідь, використовувати додаткові джерела, аналізувати карти та статистичні дані.

Приклад: на уроці «Кліматичні пояси світу» учні отримують завдання скласти порівняльну таблицю температур і опадів для різних поясів і обґрунтувати причини різниці.

Наочні методи включають використання карт, схем, таблиць, графіків, фотографій, мультимедійних презентацій, інтерактивних картографічних ресурсів та відеоматеріалів. Вони сприяють формуванню просторового мислення та розумінню складних природних і соціально-економічних явищ. У профільній школі наочні методи набувають особливого значення, адже поглиблене вивчення географії потребує візуалізації процесів на різних рівнях – від локального до глобального. Сучасні цифрові технології дозволяють створювати інтерактивні карти, моделі рельєфу, кліматичні симуляції, що значно підвищує ефективність уроку.

Приклад: використання інтерактивної карти світу для аналізу розподілу природних ресурсів і населення.

Практичні методи включають роботу з картографічними матеріалами, виконання практичних завдань, польові дослідження, створення проєктів та звітів. Практичні заняття є особливо важливими у профільних класах, оскільки вони сприяють формуванню дослідницьких умінь, навичок роботи з інформацією та аналізу реальних географічних ситуацій. Такі методи допомагають учням застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати самостійність та критичне мислення.

Приклад: лабораторна робота «Визначення типу ґрунтів у вашому регіоні» або створення аналітичного проєкту «Екологічний стан місцевої річки».

Дослідницькі методи передбачають організацію роботи учнів у форматі досліджень, експериментів, польових спостережень, створення міні-проєктів. Ці методи дозволяють старшокласникам здійснювати пошук інформації, працювати з різними джерелами даних, проводити аналіз результатів і робити висновки. У профільних класах дослідницькі методи відіграють важливу роль у підготовці учнів до професійної діяльності, оскільки вони формують навички самостійної роботи, планування дослідження та обґрунтування отриманих результатів.

Приклад: учні проводять соціологічне опитування мешканців щодо використання природних ресурсів та аналізують отримані дані.

Інтерактивні методи включають дискусії, дебати, мозкові штурми, рольові ігри, роботу у групах, використання інформаційно-комунікаційних технологій. Інтерактивні методи дозволяють учням активно брати участь у навчальному процесі, обговорювати різні точки зору, розвивати уміння аргументувати власну позицію та працювати у команді. У профільній школі вони є особливо ефективними, адже старшокласники потребують глибокого опрацювання матеріалу та розвитку умінь критично оцінювати інформацію.

Інтерактивні методи включають дискусії, дебати, мозкові штурми, рольові ігри, роботу в групах, використання інформаційно-комунікаційних

технологій. Інтерактивні методи дозволяють учням активно брати участь у навчальному процесі, обговорювати різні точки зору, розвивати уміння аргументувати власну позицію та працювати у команді. У профільній школі вони є особливо ефективними, адже старшокласники потребують глибокого опрацювання матеріалу та розвитку умінь критично оцінювати інформацію.

Приклад: рольова гра «Міський планувальник», де учні розробляють проект території з урахуванням економічних і екологічних факторів.

Серед особливих прийомів навчання географії можна виділити: проблемне навчання, проектну діяльність, кейс-метод, роботу з картами та статистичними даними, використання геоінформаційних систем (ГІС), тематичні дослідження, роботу з інтернет-ресурсами та науковими базами даних. Наприклад, кейс-метод дозволяє аналізувати конкретні ситуації, пов'язані з природними чи соціально-економічними явищами, що стимулює розвиток аналітичного мислення. Проектна діяльність передбачає роботу над тривалими завданнями, які потребують збору даних, аналізу інформації та підготовки презентацій. Це сприяє розвитку дослідницьких компетентностей та навичок самостійної роботи.

Особливу роль у профільному навчанні географії відіграє використання інформаційно-комунікаційних технологій. Інтерактивні карти, ГІС, онлайн-ресурси, віртуальні тури, мультимедійні презентації – усе це значно підвищує якість навчання, стимулює пізнавальну активність і дозволяє створювати умови для практичного застосування знань. Застосування сучасних цифрових технологій допомагає урізноманітнити уроки, робить їх більш наочними, інтерактивними та цікавими для учнів, що особливо важливо у профільних класах, де потрібне глибоке розуміння матеріалу.

Отже, методи та прийоми навчання географії у профільній школі мають бути різноманітними, гнучкими та відповідати цілям, змісту та специфіці профільного навчання. Важливо, щоб вони поєднували теоретичний та практичний аспекти, стимулювали розвиток самостійності, критичного

мислення, дослідницьких умінь та комунікативних компетентностей учнів. Компетентний учитель географії у профільному класі має вміти обирати та поєднувати методи й прийоми навчання відповідно до особливостей учнів, змісту матеріалу та поставлених освітніх завдань, що забезпечує високу якість освітнього процесу та підготовку учнів до успішної професійної діяльності.

2.3. Форми організації навчальної діяльності учнів

Організація навчальної діяльності учнів у профільних класах з географії потребує застосування різноманітних форм роботи, які сприяють не лише засвоєнню теоретичних знань, але й розвитку практичних умінь, дослідницьких навичок та компетентностей, необхідних у майбутній професійній діяльності. Форми організації навчального процесу визначаються змістом програми, методичними підходами, специфікою профільного рівня та психологічними особливостями старшокласників. Вони повинні забезпечувати активну пізнавальну діяльність, міжпредметні зв'язки та практичне застосування знань.

Урок залишається базовою формою організації навчального процесу з географії. У профільних класах уроки мають особливості, пов'язані з поглибленим вивченням предмета. Структура уроку передбачає чітке поєднання теоретичної частини з практичною діяльністю учнів. Особливу увагу приділяють формуванню компетентностей, розвитку критичного та просторового мислення, умінню аналізувати інформацію та робити висновки.

Уроки у профільних класах можуть мати різні форми: традиційні, проблемні, комбіновані, інтегровані. Традиційні уроки включають пояснення нового матеріалу, закріплення знань та контроль результатів навчання. Проблемні уроки передбачають постановку учнями проблемних запитань, аналіз ситуацій, роботу з джерелами інформації та дискусії. Інтегровані

уроки поєднують знання з різних предметів, наприклад, географії та історії або економіки, що сприяє формуванню міждисциплінарного мислення.

Практичні заняття є однією з ключових форм роботи у профільних класах з географії. Вони передбачають застосування теоретичних знань у конкретних ситуаціях, роботу з картами, статистичними даними, геоінформаційними системами, схемами та графіками. Практичні заняття формують в учнів уміння аналізувати території, визначати географічні закономірності, проводити порівняльні дослідження, робити просторові та економічні оцінки.

У профільній школі практичні заняття можуть мати різну спрямованість: робота з картографічними матеріалами, підготовка географічних доповідей, виконання дослідницьких завдань, створення аналітичних проектів. Такі заняття не лише поглиблюють знання учнів, але й розвивають дослідницькі компетентності, самостійність та навички колективної роботи.

Лабораторні роботи з географії є специфічною формою навчальної діяльності, що дозволяє учням отримувати практичний досвід дослідження природних процесів та явищ. У профільних класах вони спрямовані на поглиблене опанування фізичної та економічної географії. Лабораторні заняття включають аналіз географічних даних, моделювання процесів, проведення досліджень з використанням спеціального обладнання, картографічних і цифрових ресурсів.

Особливістю лабораторних робіт у профільній школі є їх тісний зв'язок із реальними дослідженнями та професійною діяльністю. Наприклад, учні можуть виконувати лабораторні роботи з вимірювання та аналізу кліматичних даних, оцінки природних ресурсів певної території або прогнозування змін навколишнього середовища. Це формує у школярів практичне розуміння процесів та уміння застосовувати набуті знання у реальних умовах.

Експедиції та польові дослідження є важливими формами організації навчальної діяльності у профільних класах з географії. Вони дають можливість учням безпосередньо спостерігати географічні об'єкти, проводити польові вимірювання, аналізувати природні та соціально-економічні явища. Такий досвід формує практичні уміння, стимулює пізнавальну активність та сприяє розвитку просторового мислення.

Експедиції можуть бути місцевими, регіональними або міжрегіональними, залежно від можливостей школи та змісту програми. Під час експедицій учні ознайомлюються з природними об'єктами, досліджують регіональні особливості, вивчають економічні та соціальні процеси. Польові дослідження передбачають активну участь учнів у зборі та аналізі інформації, створенні карт, підготовці звітів та презентацій.

Для досягнення максимального ефекту у профільних класах з географії важливо поєднувати різні форми навчальної діяльності. Це забезпечує комплексний підхід до вивчення предмета, сприяє формуванню глибоких знань, практичних умінь та компетентностей. Успішна організація навчання передбачає чергування уроків, практичних та лабораторних занять, проведення тематичних експедицій та проєктної роботи.

Таким чином, форми організації навчальної діяльності учнів у профільній школі мають відповідати специфіці предмета, змісту навчальної програми та особливостям вікового розвитку старшокласників. Різноманіття форм роботи, активізація пізнавальної діяльності та інтеграція теоретичних знань із практичною діяльністю створюють умови для ефективного засвоєння географічних знань і формування компетентностей, необхідних для успішної професійної та громадянської діяльності учнів.

У процесі навчання географії у профільних класах застосовуються різні форми організації навчальної діяльності, кожна з яких має свої особливості, переваги та можливості для розвитку компетентностей учнів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні форми організації навчальної діяльності учнів у профільних
класах з географії

Форма організації навчання	Сутність	Переваги	Приклади застосування
Урок	Основна форма навчання, що поєднує пояснення нового матеріалу, закріплення знань та контроль результатів	Чітка структура навчального процесу, можливість комплексного вивчення теми	Традиційний урок з використанням презентацій, проблемний урок, інтегрований урок
Практичні заняття	Робота учнів з картами, графіками, схемами, аналіз статистичних даних	Формує практичні навички, розвиває критичне мислення, самостійність	Практикум з картографії, виконання дослідницьких завдань, складання тематичних звітів
Лабораторні роботи	Дослідження природних та соціально-економічних процесів з використанням спеціального обладнання та ресурсів	Розвиває дослідницькі уміння, аналітичне мислення	Лабораторна робота з кліматології, аналізу ґрунтів, моделювання процесів
Екскурсії	Виїзне вивчення географічних об'єктів, територій, явищ	Безпосереднє спостереження, розвиток просторового мислення, мотивація до навчання	Екскурсія до заповідника, міського ландшафту, підприємства, туристичної пам'ятки
Польові дослідження	Організація спостережень і вимірювань у природному або соціальному середовищі	Розвиток дослідницьких компетентностей, практичних умінь, роботи в команді	Збір даних про екосистему, аналіз економічної ситуації регіону, складання карт і схем
Проектна діяльність	Виконання учнями комплексних робіт, що потребують дослідження, аналізу та презентації результатів	Розвиває дослідницькі, комунікативні та презентаційні навички	Проекти з регіональної географії, екологічні проекти, моделювання економічних процесів

З наведених даних видно, що форми організації навчальної діяльності у профільних класах з географії є різноманітними та доповнюють одна одну (рис. 2.2). Найдоцільніше застосовувати активні та інтерактивні методи навчання.

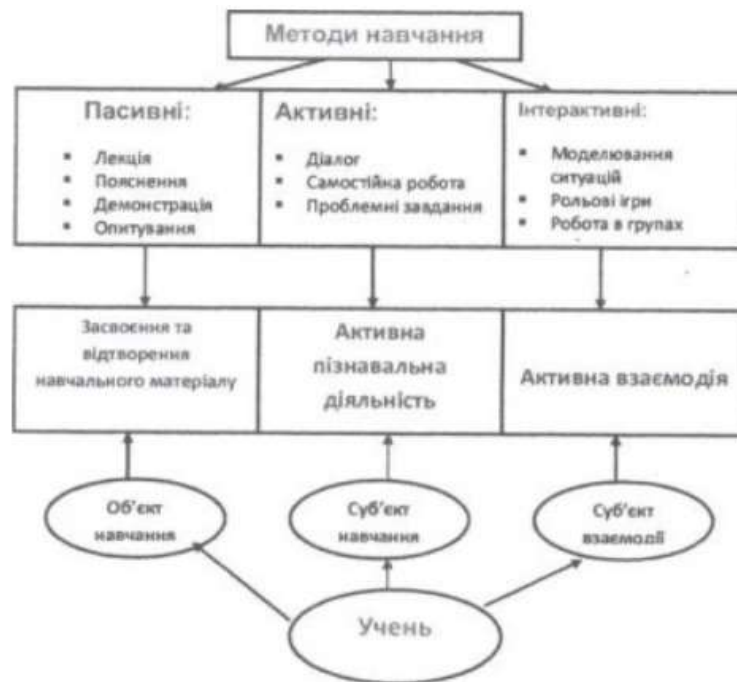

Рис. 2.2. Методи навчання у профільній школі

Урок як традиційна форма навчання забезпечує основний каркас для подання матеріалу, при цьому можливість використання інтерактивних, проблемних та інтегрованих уроків робить його більш гнучким і цікавим. Практичні заняття та лабораторні роботи сприяють розвитку умінь працювати з інформацією, аналізувати дані та застосовувати знання у практичних ситуаціях. Екскурсії та польові дослідження є особливо цінними для профільного навчання, оскільки вони дають можливість учням безпосередньо спостерігати географічні явища та процеси, що значно підвищує мотивацію до навчання та сприяє розвитку просторового мислення. Проектна діяльність об'єднує всі форми роботи, дозволяючи учням застосовувати отримані знання та навички у комплексних дослідженнях, розвиваючи при цьому вміння планувати роботу, працювати в команді та представляти результати.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ

3.1. Використання інтерактивних технологій та мультимедійних засобів у навчанні географії

Сучасний етап розвитку освіти характеризується впровадженням новітніх технологій у навчальний процес, що сприяє підвищенню якості освіти, активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку їх компетентностей. Інтерактивні технології та мультимедійні засоби у навчанні географії є ефективним інструментом для формування глибоких знань, розвитку просторового мислення, дослідницьких умінь та творчих здібностей старшокласників.

Використання інтерактивних технологій у профільних класах набуває особливого значення, оскільки саме така форма організації навчання створює умови для поглибленого вивчення предмета, розвитку критичного мислення, формування професійних компетентностей та підготовки учнів до подальшої освіти і професійної діяльності. У випадку географії, яка є комплексною науковою дисципліною, інтерактивні технології дозволяють ефективно поєднувати теоретичні знання з практичними вміннями та вміннями працювати з різноманітними джерелами інформації.

Інтерактивні технології – це педагогічні методи та інструменти, які передбачають активну взаємодію учня з навчальним матеріалом, учителем та іншими учасниками освітнього процесу. Вони спрямовані на створення умов для активного, творчого та самостійного освоєння знань. У контексті географії інтерактивні технології передбачають використання різних форм роботи: інтерактивних карт, електронних атласів, геоінформаційних систем

(ГІС), онлайн-платформ, симуляторів, інтерактивних презентацій, відеоуроків тощо.

Мультимедійні засоби – це інструменти, які забезпечують подання навчальної інформації за допомогою різних форматів: тексту, зображень, відео, аудіо та анімації. Вони створюють умови для більш ефективного сприйняття матеріалу, розширюють можливості ілюстрування складних процесів та явищ і роблять навчання більш цікавим та доступним [23].

Сучасне навчання географії в профільних класах неможливе без використання інтерактивних технологій та мультимедійних засобів, які значно розширюють можливості навчання, підвищують якість навчального процесу та стимулюють інтерес учнів до предмета. Серед основних прикладів таких технологій можна виділити геоінформаційні системи (ГІС), інтерактивні карти та атласи, віртуальні екскурсії, проєктне навчання із застосуванням цифрових ресурсів, а також онлайн-платформи та освітні ресурси.

Географія, як навчальний предмет, передбачає опрацювання великого обсягу даних – картографічних матеріалів, статистичних показників, тематичних карт, графіків, схем, моделей природних і соціально-економічних процесів. Інтерактивні технології дають змогу організувати навчальний процес таким чином, щоб учні могли активно взаємодіяти з цими даними, досліджувати їх, проводити аналіз та робити висновки. Це особливо важливо у профільній школі, де навчальний процес спрямований на поглиблене вивчення дисципліни і формування спеціалізованих компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Інтерактивні методи навчання передбачають активну участь учнів у процесі здобуття знань, що робить їх не пасивними споживачами інформації, а активними дослідниками. Учні отримують можливість самостійно працювати з інтерактивними картами, цифровими атласами та геоінформаційними системами, що дає змогу глибше зрозуміти просторову

структуру явищ і процесів. Завдяки цьому формується просторове мислення – одна з ключових компетентностей географа.

Інтерактивні технології сприяють розвитку аналітичних здібностей, оскільки в процесі роботи учні не лише отримують інформацію, а й вчаться її критично оцінювати, порівнювати різні джерела, аналізувати статистичні дані, створювати власні моделі та прогнози. Це формує вміння застосовувати знання у практичних ситуаціях, вирішувати проблемні завдання та приймати обґрунтовані рішення.

Ще одним важливим аспектом є можливість реалізації проєктної діяльності та колективної роботи. Інтерактивні технології створюють простір для спільної діяльності учнів – проведення досліджень, підготовки доповідей, створення інтерактивних презентацій, картографічних проєктів тощо. Це формує комунікативні компетентності, вміння аргументувати власну позицію, працювати в команді, організовувати власну діяльність та відповідально ставитися до результатів спільної роботи.

Крім того, інтерактивні технології відкривають нові можливості для персоналізації навчання у профільній школі. Учні можуть вибирати форми роботи та ресурси, які відповідають їхнім інтересам та рівню підготовки, що створює умови для індивідуальної траєкторії навчання. Це підвищує мотивацію учнів, формує внутрішню потребу до вивчення предмета та сприяє глибшому засвоєнню знань.

Отже, роль інтерактивних технологій у профільній школі є комплексною та багаторівневою. Вони не лише роблять навчання географії більш цікавим і доступним, а й сприяють формуванню компетентностей, підготовці учнів до професійної діяльності та розвитку особистості, здатної адаптуватися до сучасних умов та викликів суспільства. Інтерактивні технології стають не просто засобом подачі інформації, а ефективним інструментом, що змінює саму сутність навчального процесу, роблячи його більш відкритим, творчим та орієнтованим на практичне застосування знань.

Геоінформаційні системи є одним із найефективніших інструментів сучасного навчання географії. Це цифрові платформи, які дозволяють працювати з картографічними матеріалами, проводити аналіз просторових даних, створювати тематичні карти та моделі територій. ГІС забезпечують інтерактивність навчання та дають змогу учням вивчати географічні явища в динамічному режимі, аналізувати зміни в довкіллі та соціально-економічних процесах, порівнювати дані з різних джерел та будувати власні висновки на основі отриманої інформації. Такий підхід не лише поглиблює знання, але й формує у школярів практичні навички роботи з професійними інструментами.

Інтерактивні карти та атласи – ще один важливий засіб сучасного навчання географії. Це онлайн-ресурси, які дають можливість вивчати різноманітні аспекти предмета у візуальній формі. Вони дозволяють працювати з різними шарами інформації, здійснювати порівняння територій, аналізувати демографічні, кліматичні, економічні показники, а також виконувати навчальні завдання в режимі реального часу. Завдяки цьому учні розвивають просторове мислення, вміння аналізувати й узагальнювати дані, що є важливими компетентностями у профільній підготовці.

Віртуальні екскурсії відкривають перед учнями можливість «подорожувати» світом, не виходячи з класної кімнати. Використання мультимедійних засобів для моделювання подорожей та досліджень дозволяє здійснювати глибоке вивчення природних об'єктів, регіональних особливостей, культурно-історичних пам'яток та економічних процесів різних країн і територій. Це створює додаткову мотивацію для учнів, розширює кругозір та сприяє формуванню глобального світогляду.

Проектне навчання із застосуванням цифрових технологій є одним із найефективніших методів формування компетентностей у профільних класах. Учні можуть самостійно створювати географічні дослідження та проекти, використовуючи мультимедійні інструменти. Це включає

підготовку інтерактивних презентацій, створення інфографіки, розробку відео-звітів та інтерактивних карт, що відображають результати досліджень. Такий підхід формує не лише професійні знання, а й навички роботи з інформацією, проектного мислення, організаційних здібностей та командної взаємодії.

Онлайн-платформи та освітні ресурси відкривають додаткові можливості для організації навчання. Інтерактивні курси, вебінари, відеоуроки, тести та симулятори дозволяють проводити дистанційне навчання, організовувати індивідуальні заняття, поглиблювати вивчення окремих тем та підтримувати учнів у процесі самостійної роботи. Такі ресурси дають змогу поєднувати традиційне навчання з цифровими технологіями, забезпечуючи гнучкість освітнього процесу та створюючи умови для персоналізації навчання [27].

Використання інтерактивних технологій та мультимедійних засобів у навчанні географії відкриває нові можливості для підвищення ефективності навчання та розвитку компетентностей учнів. Щоб систематизувати їх, доцільно розглянути приклади таких технологій, їхні основні характеристики та переваги, що дозволяє педагогам обирати найбільш оптимальні інструменти залежно від мети уроку та рівня підготовки учнів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Приклади інтерактивних технологій та мультимедійних засобів у навчанні географії, їх характеристики та переваги

Інтерактивна технологія / мультимедійний засіб	Характеристика	Основні переваги
Геоінформаційні системи (ГІС)	Цифрові платформи для роботи з картами, просторовими та статистичними даними, створення тематичних карт і моделей територій	Розвиток просторового мислення; можливість аналізу та візуалізації складних даних; формування навичок роботи з професійними інструментами

Продовження табл. 3.1

Інтерактивні карти та атласи	Онлайн-ресурси з динамічними шарами інформації, що дозволяють вивчати географічні явища у візуальній формі	Залучення учнів до активного навчання; підвищення візуальної доступності матеріалу; розвиток аналітичних навичок
Віртуальні екскурсії	Мультимедійні моделі подорожей і досліджень географічних об'єктів	Розширення географічного кругозору учнів; підвищення мотивації; розвиток глобального мислення
Проектне навчання з цифровими ресурсами	Організація дослідницьких проєктів з використанням мультимедійних інструментів (презентації, інфографіка, відео-звіти, інтерактивні карти)	Формування дослідницьких умінь; розвиток комунікативних навичок; стимулювання творчого мислення
Онлайн-платформи та освітні ресурси	Інтерактивні курси, вебінари, відеоуроки, тести та симулятори	Забезпечення гнучкості навчання; можливість дистанційного навчання; індивідуалізація освітнього процесу

З наведеної таблиці 3.1. видно, що інтерактивні технології та мультимедійні засоби у навчанні географії відрізняються різноманітністю форм і методів застосування. Вони дозволяють поєднувати теоретичне навчання з практичною діяльністю, створюють умови для розвитку просторового та критичного мислення учнів, забезпечують високу візуалізацію матеріалу та сприяють формуванню ключових компетентностей.

Особливо важливим є те, що кожна технологія має свої специфічні переваги: ГІС – це потужний інструмент для аналізу та моделювання; інтерактивні карти та атласи – ефективний засіб візуалізації даних; віртуальні

екскурсії – засіб розширення світогляду; проєктне навчання з цифровими ресурсами – механізм розвитку дослідницьких і комунікативних навичок; онлайн-платформи - ресурс для персоналізації та дистанційного навчання.

Разом із перевагами використання інтерактивних технологій існують і певні виклики. До них належать необхідність забезпечення доступу до сучасних технічних засобів, підготовка вчителя до роботи з новими технологіями, можливість технічних збоїв та необхідність критичного підходу до інформації, отриманої з різних джерел.

Таким чином, інтерактивні технології та мультимедійні засоби у навчанні географії є ефективним інструментом, що дозволяє забезпечити поглиблене та сучасне навчання, активізувати пізнавальну діяльність учнів та розвивати їх компетентності. У профільних класах вони стають невід’ємною частиною методики навчання, створюючи умови для формування високого рівня підготовки учнів та їх успішної адаптації до вимог сучасного суспільства.

Детальніше розглянемо пропоновану модель інтегрованого уроку географії у профільному класі.

Мета уроку: сформувати в учнів уміння аналізувати геополітичні процеси; навчити працювати з інтерактивними картами та цифровими платформами; розвивати навички критичного мислення через роботу в групах та мікродослідження; навчити презентувати результати аналітичної роботи.

Обладнання та ІКТ:

1. Google Earth Pro або онлайн-версія;
2. інтерактивні карти: Garminder, Our World in Data, ArcGIS Online;
3. Mentimeter або Kahoot для опитування;
4. Padlet/Miro для колективної роботи;
5. ноутбуки/планшети;
6. мультимедійна дошка.

1. Організаційний момент + мотивація (5 хв). Інтерактивна технологія: Mentimeter (миттєве опитування) Учитель запускає запитання:

«Назвіть три країни, що, на вашу думку, мають найбільший геополітичний вплив у світі зараз». Платформа автоматично будує хмару слів (рис. 3.). Учитель коротко коментує відповіді та переходить до теми уроку.

Рис. 3.1. Вікно Mentimeter (знімок екрану з сайту <https://www.mentimeter.com/app/onboarding>)

Для того щоб створити цей інтерактив вчителю необхідно авторизуватися на платформі та створити презентацію. Для розігріву або актуалізації знань найкраще підійдуть: Word Cloud, де учні вводять слова і автоматично створюється хмара понять; Multiple Choice, де учні обирають варіанти відповідей або Open-ended для відкритих відповідей.

Після створення слайда Mentimeter автоматично генерує код презентації та посилання для учнів, де їм пропонується написати 2-3 відповіді. Ми отримуємо миттєвий результат на екрані вчителя – слова починають з'являтися в реальному часі і ті, що вводять частіше стають більшими, таким чином формується динамічна хмара понять. Це дозволяє учителю одразу бачити, що учні знають, який рівень початкового розуміння теми, тому це дає чудову можливість перейти до дискусії.

2. Актуалізація знань (7 хв). Технологія: Kahoot (динамічна вікторина). Пропонується короткий Kahoot на 4-5 питань (рис. 3.2):

«Що таке геополітика?»;

«Кому належить концепція «серцевини світу» (Heartland)?»

«Приклад наддержави?»

«Що таке геоекономічні союзи?».

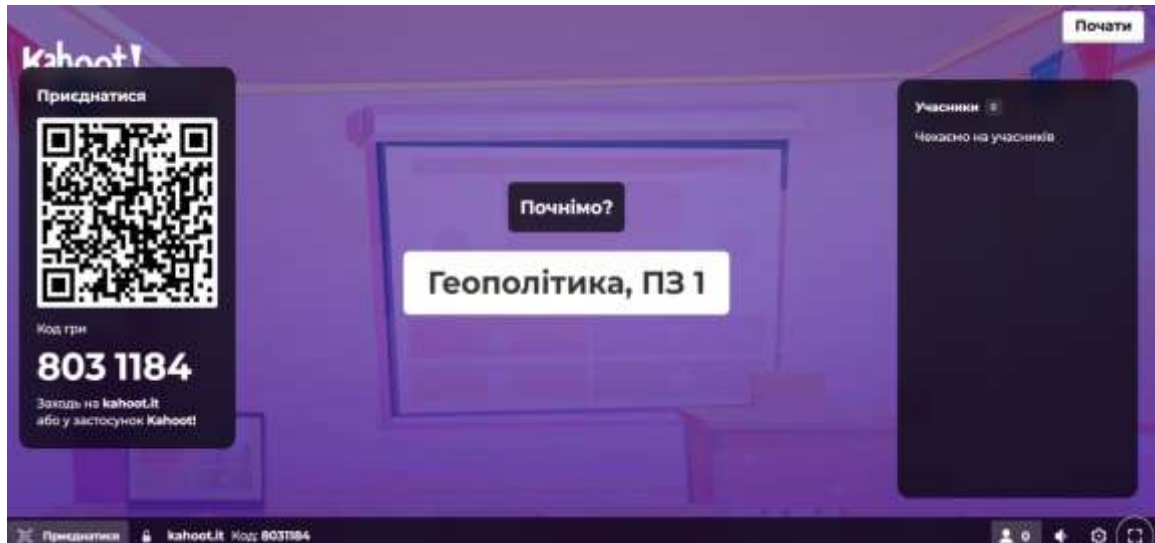

Рис. 3.2. Вікно Kahoot

Учні проходять вікторину з телефону за покликанням або відсканувавши код.

Застосунок має безліч варіантів як урізноманітнити урок: квізи, опитування, вікторини. Усе включає в себе мультимедійні вставки, приємний інтерфейс, супроводжується звуковими ефектами що робить урок цікавішим і зрозумілішим для учнів. Саме цю платформу активно використовують вчителі, актуально як і для дистанційного навчання, так і для уроків в школі безпосередньо. Учитель миттєво бачить, які теми «провисають», і розуміє, куди робити акцент.

3. Вивчення нового матеріалу (15 хв). Технологія: Google Earth + інтерактивні шари ArcGIS.

Учитель демонструє на мультимедійній дошці Google Earth (рис. 3.3) і вмикає шар «Політичні кордони». Учитель «пролітає» над ключовими регіонами: Східна Азія, Близький Схід, ЄС та НАТО, показує гарячі точки (Україна, Тайвань, Ізраїль, Сирія) з прив'язкою до кордонів, природних ресурсів, транспортних шляхів.

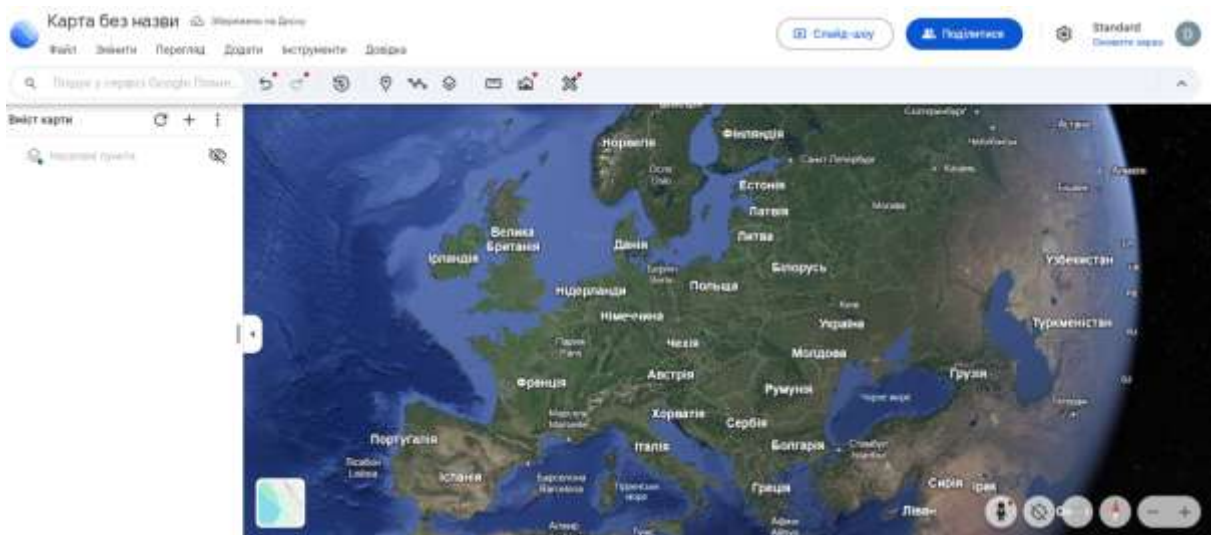

Рис. 3.3. Вікно Google Earth

Потім у ArcGIS Online демонструє шари «енергетичні ресурси», «морські маршрути», «щільність населення», «ВВП на душу населення». Після чого учні отримують завдання: «З'ясуйте, чому регіон Перської затоки має таке стратегічне значення, використавши наступні ресурси: Google Earth – для аналізу географічного положення, ArcGIS – для вивчення концентрації нафти і газу, OurWorldInData – для аналізу експорту енергоносіїв».

Учні працюють у парах 5 хвилин і відповідають у чаті Padlet (рис. 3.4), тим самим створюється атмосфера для нових обговорень та дискусій.

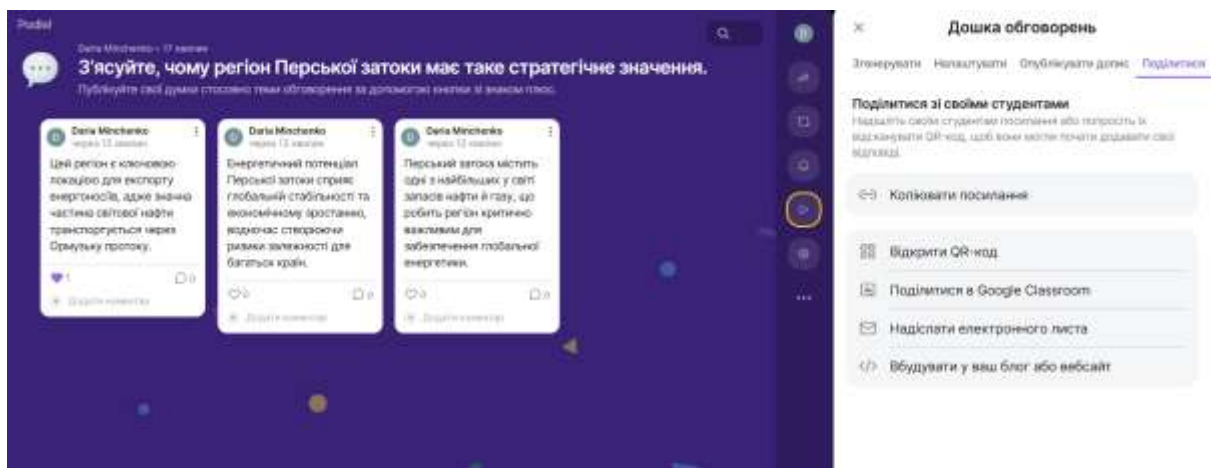

Рис. 3.4. Вікно Padlet

4. Групова практична робота (12-15 хв.). Технологія: Padlet або Miro (віртуальна дошка).

Учні працюють у 3 групах, кожній надається міні-проект:

Група 1. «Геополітичні центри сили». Використовуючи Google Earth, вибрати 3 країни, накласти шари ArcGIS, проаналізувати військовий потенціал (за даними GlobalFirePower (файл надається, без веб-пошуку), демографію, ВВП та викласти результат у Padlet у вигляді міні-інфографіки.

Група 2. «Геоeкономічні союзи». Використовуючи Canva (на уроках дозволено), зробити міні-постер за 10 хвиль: ЄС, НАТО, BRICS, ОПЕК, вставити карту, позначити країни, коротко підписати роль.

Група 3. «Геополітичні конфлікти». Використовуючи Google Earth Timelapse, змінити кордони (наприклад, Балкани або Сирія). Група робить коротку схему «Причини – Наслідки – Географічні чинники».

5. Презентація груп (5-7 хв.) Учні презентують результати, показуючи свої Miro/Padlet/Canva роботи. Учитель ставить уточнювальні питання, активізує дискусію.

6. Рефлексія та закріплення (5 хв.). Інтерактивна рефлексія: Mentimeter зі шкалою «наскільки я зрозумів, -ла».

Питання: «Наскільки зрозумілою була сьогоднішня тема?», «Що було найцікавішим?»

7. Домашнє завдання (теж практичне). Створити міні-інтерактивну карту в Google MyMaps на тему: «Країни, які формують ядро сучасного геополітичного впливу». Позначити мінімум 5 держав, додати: короткі підписи, фото, статистику (ВВП, населення).

3.2. Розвиток пізнавальної активності та самостійної роботи учнів

Розвиток пізнавальної активності та самостійної роботи учнів є одним із ключових завдань сучасного навчання географії у профільній школі. Цей процес спрямований на формування в учнів умінь самостійно здобувати знання, аналізувати інформацію, формулювати власні висновки та застосовувати отримані знання у практичній діяльності. Пізнавальна

активність визначає ступінь зацікавленості учнів у навчанні, їхню мотивацію та готовність до систематичної роботи, а самостійність у навчанні – важливий показник сформованості компетентностей.

Пізнавальна активність учнів формується шляхом застосування різноманітних методів і прийомів навчання, що забезпечують інтерактивність, проблемність та дослідницьку спрямованість уроків. Серед таких методів – організація навчальної діяльності у вигляді дискусій, робота з картами та статистичними даними, проведення дослідницьких проєктів, створення мультимедійних продуктів, виконання практичних завдань та участь у тематичних екскурсіях. Використання таких форм роботи стимулює допитливість учнів, формує критичне мислення, розвиває вміння застосовувати теоретичні знання на практиці та формує дослідницькі навички.

Самостійна робота учнів є важливим компонентом профільного навчання, оскільки вона сприяє розвитку відповідальності за власне навчання та вміння організувати власну діяльність. У профільних класах самостійна робота набуває особливого значення через специфіку навчального процесу, що передбачає поглиблене вивчення окремих дисциплін. Самостійна робота може мати різні форми: підготовка доповідей та рефератів, виконання дослідницьких робіт, створення проєктів, робота з електронними ресурсами та ГІС, підготовка до олімпіад та конференцій [28].

Для розвитку пізнавальної активності та самостійності учнів важливим є застосування принципу проблемного навчання, що полягає у створенні ситуацій, які стимулюють учнів до пошуку рішень, самостійного аналізу та висновків. Це може бути організація тематичних досліджень, аналіз географічних подій, виконання проєктів із застосуванням мультимедійних засобів, робота з інтерактивними картами та ГІС. Проблемний підхід стимулює інтерес учнів, розвиває їхні дослідницькі здібності та допомагає формувати навички самостійної роботи.

Важливим аспектом є організація діяльності учнів у формі навчальних проектів, які передбачають планування дослідження, роботу з джерелами інформації, аналіз даних, формування висновків та підготовку презентацій результатів. Проектна діяльність є ефективним засобом розвитку пізнавальної активності, оскільки вона поєднує теоретичне вивчення матеріалу з практичною діяльністю, стимулює креативність та формує навички командної роботи.

Самостійна робота учнів у профільних класах має враховувати індивідуальні особливості учнів, їх рівень підготовки та інтереси. Для цього педагог може використовувати індивідуальні завдання, різнорівневі вправи, дистанційні завдання через електронні платформи, консультації та організацію індивідуальної роботи в класі. Це дозволяє забезпечити особистісно орієнтований підхід до навчання, що є важливим принципом профільної освіти.

Таким чином, розвиток пізнавальної активності та самостійної роботи учнів у навчанні географії є складним і багатограним процесом, що передбачає застосування різних методів, форм та технологій навчання. Це створює умови для формування активної, відповідальної, творчої особистості, здатної самостійно здобувати знання, аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення, що є важливим у підготовці учнів до подальшого навчання та професійної діяльності.

3.3. Досвід і перспективи удосконалення методики навчання географії у профільних класах

Навчання географії у профільній школі є важливою складовою сучасної освіти, оскільки предмет поєднує знання про природні процеси, соціально-економічні явища та взаємозв'язок людини з навколишнім середовищем. У сучасних умовах розвитку суспільства та освіти підвищується значення

впровадження інноваційних методик, які забезпечують не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвиток ключових компетентностей учнів. Це є особливо важливим у профільній школі, де навчальний процес спрямований на поглиблене вивчення окремих дисциплін, відповідно до інтересів та майбутніх професійних орієнтацій учнів.

Аналіз сучасної практики навчання географії у профільних класах показує, що педагогічна спільнота має чималий досвід використання різних форм і методів, які підвищують ефективність навчання. До таких підходів належать активні та інтерактивні методи навчання: дискусії, робота в групах, моделювання географічних процесів, використання картографічних ресурсів, проєктна діяльність, дослідження та експерименти. Особливе місце займає використання ГІС, інтерактивних карт та атласів, віртуальних екскурсій та мультимедійних ресурсів, що значно розширюють можливості навчального процесу, роблять його більш практично орієнтованим і цікавим для учнів.

Позитивним досвідом є також інтеграція географії з іншими предметами, що дає змогу формувати міждисциплінарне мислення. Це означає поєднання знань з екології, історії, економіки, інформатики та інших дисциплін, що допомагає учням краще усвідомлювати взаємозв'язок природних і соціальних процесів. Такий підхід стимулює комплексне осмислення географічних явищ та розвитку компетентностей, необхідних для професійної діяльності та життя в сучасному суспільстві.

Перспективи удосконалення методики навчання географії у профільній школі пов'язані з кількома важливими напрямками. По-перше, це активне впровадження інноваційних технологій та цифрових ресурсів, що дозволяють здійснювати навчання у інтерактивній формі. Серед них – використання ГІС, мобільних додатків, онлайн-платформ, віртуальних лабораторій, електронних підручників та інтерактивних тестів. Це дає змогу створювати сучасне навчальне середовище, орієнтоване на самостійне дослідження, аналіз та творчий підхід до засвоєння знань.

По-друге, перспективним є розвиток проектної та дослідницької діяльності учнів. Використання проектних технологій дозволяє поєднувати теоретичне вивчення матеріалу з практичною діяльністю, формувати дослідницькі навички, аналітичне мислення та уміння презентувати результати своєї роботи. Проектна діяльність може включати розробку тематичних досліджень, створення інтерактивних карт, аналітичних доповідей, мультимедійних презентацій та відеоробіт, що стимулює активну участь учнів у навчальному процесі.

По-третє, важливим напрямом є підвищення професійної компетентності вчителів географії. Це передбачає регулярне оновлення знань педагогів щодо сучасних методик навчання, володіння сучасними освітніми технологіями, здатності інтегрувати цифрові ресурси та стимулювати критичне мислення учнів. Для цього необхідно організовувати курси підвищення кваліфікації, методичні семінари, конференції та майстер-класи, а також обмін педагогічним досвідом між закладами освіти.

По-четверте, важливим є створення сучасного навчально-методичного забезпечення, яке відповідало б вимогам профільної освіти. Це включає розробку нових підручників, робочих зошитів, методичних посібників, електронних ресурсів, інтерактивних завдань та програм, адаптованих до різних рівнів підготовки учнів. Таке забезпечення дасть змогу вчителям ефективніше реалізовувати індивідуальний підхід та враховувати особливості кожного учня.

По-п'яте, перспективним є розвиток співпраці профільних шкіл із закладами вищої освіти, науковими установами та організаціями, що спеціалізуються на географічних дослідженнях. Це створює можливості для проведення спільних наукових проєктів, практикумів, конференцій, відкритих лекцій та екскурсій, що сприяє підвищенню мотивації учнів та їх професійної орієнтації.

Таким чином, досвід навчання географії у профільних класах свідчить про необхідність постійного удосконалення методики навчання. Перспективи розвитку цього напрямку полягають у впровадженні інноваційних технологій, розвитку проєктної діяльності, підвищенні кваліфікації вчителів, створенні сучасного навчально-методичного забезпечення та розвитку співпраці з науковими установами. Це забезпечить формування компетентного, соціально відповідального та готового до викликів сучасного світу випускника.

У процесі розробки уроку географії у для профільного 10 класу я застосовувала різноманітні методи, спрямовані на розвиток у учнів критичного мислення, просторового уявлення та навичок роботи з даними. Особливу ефективність показали інтерактивні методи навчання, що передбачають роботу з цифровими картами та геоінформаційними системами. Використання платформ, таких як Google Earth, ArcGIS Online та QGIS, дозволяє учням безпосередньо досліджувати реальні географічні дані. Наприклад, на уроках можна аналізувати розташування енергетичних ресурсів, таких як нафтові і газові родовища та електростанції, вивчати морські маршрути і інтенсивність судноплавства, порівнювати щільність населення різних регіонів світу або оцінювати рівень ВВП на душу населення у різних країнах. Завдяки інтерактивним картам учні не лише отримують знання, а й вчать працювати з інформацією, відокремлювати основне, робити аналітичні висновки та представляти їх у вигляді графіків, карт або презентацій.

Іншим ефективним інструментом на уроках є використання інтерактивних опитувань та вікторин на платформах Mentimeter, Kahoot чи Quizizz. Такий підхід дозволяє перевірити знання учнів у режимі реального часу та робить урок більш динамічним і цікавим. Учні активно залучаються до процесу, а вчитель може миттєво оцінити рівень розуміння матеріалу, скорегувати хід уроку та визначити теми, які потребують повторення. Для

ілюстрації результатів можна включати зображення слайдів із статистикою відповідей або графіки, отримані під час опитувань.

Значну роль у формуванні навичок дослідницької роботи відіграє проєктна діяльність та метод кейс-стаді. Учні виконують міні-дослідження, аналізуючи локальні чи глобальні проблеми, такі як урбанізація, зміна клімату або демографічні процеси. Під час роботи над проєктами вони вчаться обробляти дані, створювати карти, графіки, проводити порівняльний аналіз регіонів і представляти результати своєї роботи перед класом. Це дозволяє не лише закріпити теоретичні знання, а й розвивати навички командної роботи, публічного виступу та аргументації власної думки. Для більшої наочності розділ можна супроводити фотографіями учнів, які працюють над проєктами або презентують свої карти.

Використання методу порівняльного аналізу країн та регіонів сприяє глибшому розумінню соціально-економічних та природних процесів. Наприклад, порівняння показників ВВП на душу населення та щільності населення дозволяє учням простежити взаємозв'язок економічного розвитку і демографічної ситуації у різних державах. Тематичні карти з градієнтами кольорів допомагають швидко візуалізувати ці дані та роблять матеріал більш зрозумілим.

Перспективи удосконалення методики викладання географії у профільних класах полягають у подальшому активному використанні цифрових ресурсів та відкритих даних (open data), інтеграції міжпредметних зв'язків (географія, економіка, історія, біологія), а також індивідуалізації навчання шляхом адаптації завдань під різний рівень підготовки учнів та реалізації персональних проєктів. Крім того, особлива увага приділяється розвитку критичного мислення, навичок аналізу карт і статистики, формуванню здатності робити власні висновки на основі даних. Такий підхід робить навчання більш сучасним, практично орієнтованим та ефективним.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження теми «Методичні засади та сучасні підходи до навчання географії у профільній школі» проведено аналіз теоретичних основ, методичного забезпечення, психолого-педагогічних особливостей учнів та сучасних підходів до організації освітнього процесу. Результати дослідження дозволяють сформулювати такі основні висновки:

1. Профільне навчання є ефективною формою організації освітнього процесу, що дозволяє реалізувати принципи диференціації та індивідуалізації навчання, сформувати цілісну систему знань та компетентностей, орієнтованих на професійну підготовку учнів. Специфіка профільного навчання у сучасній школі визначена впровадженням НУШ, компетентнісного підходу, що сприятиме формуванню особистісної освітньої траєкторії кожного учня. Це визначає необхідність пошуку нових підходів до організації освіти у старшій школі та наукове обґрунтування методики навчання географії у профільній школі.

2. Аналіз програм і підручників для профільних класів свідчить, що в Україні існують мінімальні методичні умови для розвитку профільного навчання у школі. Водночас подальшого дослідження потребує питання відбору географічного матеріалу та його практикоорієнтованість з метою формування географічного світогляду.

3. У процесі дослідження встановлено, що рівень сформованості географічних знань учнів на профільному рівні істотно зростає за умов організації різноманітної творчої діяльності учнів; максимального використання принципу наочності; упровадження проблемного навчання на основі проблемних чи творчих завдань; застосування міжпредметних зв'язків, що забезпечують наступність і цілісність навчання; використання нестандартних форм роботи. Встановлено, що дидактико-методична компетентність учителя географії передбачає не лише здатність ефективно

навчати старшокласників, а й потребу у власній самоосвіті для подальшого професійного зростання.

4. Сучасний освітній процес у профільних класах потребує активного впровадження інноваційних технологій, зокрема геоінформаційних систем, інтерактивних карт, онлайн-ресурсів, мультимедійних матеріалів та проєктних платформ. Це сприяє візуалізації складних географічних процесів, розвитку практичних умінь учнів та підвищенню мотивації до навчання, що відображено на прикладі одного з уроків для профільного 10 класу. Перспективними напрямками є впровадження інтерактивних технологій, розвиток проєктної та дослідницької діяльності, інтеграція географії з іншими предметами, створення сучасного навчально-методичного забезпечення та підвищення професійної компетентності вчителів.

5. Системне удосконалення методики викладання географії у профільних класах є ключовим чинником формування компетентної, соціально відповідальної особистості, здатної адаптуватися до викликів сучасного світу. Її удосконалення вимагає комплексного підходу, що включає впровадження сучасних педагогічних технологій, розвиток творчого та критичного мислення учнів, створення умов для самостійної дослідницької роботи та підвищення професійної майстерності вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Адаменко О. В. Проблеми диференційованого і профільного навчання у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ століття. *Наукові записки Вінницького державного пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2004. № 11. С. 68–72.
2. Активні та інтерактивні методи навчання / [укладач О. С. Кравчина]. Київ : ЦППО України, 2003. 32 с.
3. Биков В. Ю. Інноваційні інструменти та перспективні напрями інформатизації освіти. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи* : третя міжнар. наук.-практ. конф. Львів : ЛДУ БЖД, 2012. Ч. 1. С. 14–26.
4. Буринська Н. М. Дидактичні основи шкільного підручника з природничих дисциплін. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 3. С. 23–28.
5. Варакута О. М. Самостійна робота учнів на уроках економічної і соціальної географії України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. Географія*. 2005. № 2. С. 233–236.
6. Вільш І. Проблеми професійного консультування в контексті концепції сталих індивідуальних рис особистості. *Наукові записки. Серія: Педагогічний процес: теорія і практика* / АПН України. Ін-т педагогіки та психології проф. освіти. Київ, 2002. Вип. 1. С. 155–166.
7. Вірченко П. А. Використання інформаційних та мультимедійних технологій на уроках географії. *Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій і післядипломній освіті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару. Полтава : ПОІППО, 2006. С. 45–48.
8. Врублевська М. О. Секрети успішного уроку географії : навч. -метод. посіб. Харків : Основа, 2005. 141 с. (Бібліотека журн. «Географія»; Серія «Урок від А до Я» Вип.8(20)).

9. Галузева програма впровадження профільного навчання : Інформаційний збірник МОН України. 2008. № 16–17. 16 с.

10. Галузинський В., Євтух М. Диференційований та індивідуальний підходи у навчанні і вихованні учнів. *Педагогіка: теорія та історія*. Київ, 1995. С. 106–119.

11. Генкал С. Е. Організація самостійної пізнавальної діяльності учнів профільних класів на основі індивідуальних освітніх проєктів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Київ, 2008. 21 с.

12. Географія 10-11 класи. (Профільний рівень) : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Міністерство освіти і науки України (Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407). URL : <https://mon.gov.ua/osvita2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

13. Географія (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / В. В. Безуглий, Г. О. Лисичарова. Київ : Генеза, 2018. 288 с.

14. Географія (профільний рівень) : підручник для 11 класу / Масляк П. О., Даценко Л. М., Куртей С. Л., Бродовська О. Г. Харків : Ранок, 2019. 272 с.

15. Географія (профільний рівень) : підручник для 11 класу / Паламарчук Л. Б., Гільберг Т. Г., Довгань А. І. Київ : Генеза, 2011. 305 с.

16. Герман О. Навчальна дискусія як спосіб формування ключових компетентностей учнів на уроках шкільної географії. *Географія та основи економіки в школі*. 2009. № 1. С. 11–13.

17. Гілецький Й. Теоретичні засади формування змісту загальної географічної освіти. *Географія та основи економіки в школі*. 2002. № 2. С. 12–14.

18. Гільберг Т. Роль елективних курсів (курсів за вибором) в організації допрофільної підготовки і профільного навчання. *Географія та основи економіки в школі*. 2009. № 5. С. 15–18.

19. Готовність учня до профільного навчання / упоряд. В. Рибалка; за заг. ред. С. Максименка, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 108 с. (Психологічний інструментарій).

20. Гузик М. Профільне навчання: як організувати, не зруйнувавши школу. Ч.1. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2005. 112 с. (Б-ка «Шкільного світу»).

21. Давидюк Н. М. Проблеми активізації творчого потенціалу особистості. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту імені Юрія Федьковича. Серія : Педагогіка і психологія*. 1999. Вип. 43. С. 127–130.

22. Даниленко Л. Наукові засади інноваційної діяльності профільного навчального закладу. *Директор школи*. 2004. Груд. (№ 48). С. 7–10.

23. Даценко Л. М. Вивчення основ геоінформаційних систем і технологій у профільних класах. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2010. Вип. 6. С. 67–70.

24. Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття» : Указ Президента України. Київ : Райдуга, 1994. 62 с.

25. Державний стандарт профільної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>.

26. Довгань Г.Д. Інтерактивні технології на уроках географії : навч.-метод. посіб. Харків : Основа, 2005. 126 с. (Б-ка журн. «Географія»; Вип. 5(17)).

27. Доротюк В., Іванушкін К., Овчаров А. Системні підходи до розв'язання проблем профільного навчання. *Вересень*. 2004. Спецвипуск. С. 37–41.

28. Думанська Г. В., Назаренко Т. Г. Практикум з курсу «Економічна і соціальна географія України» для 9 класу : навч. посібник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 96 с.
29. Іваненко М. П. Профільне навчання: теорія, практика, перспективи. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 198 с.
30. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за аг. ред. О. М. Топузова та О. Ф. Надтоки. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. 56 с.
31. Кузьменко С. В. Методика викладання географії у профільній школі. Київ : Ліра-К, 2019. 224 с.
32. Малая О. І. Інтерактивні та ігрові форми навчання на уроках географії. *Географія, краєзнавство, туризм*. 2003. №3. С. 18–24.
33. Масляк П., Тищенко П. Географія України. Київ : Зодіак–Еко, 2000.
34. Мендерецький В. В., Касіяник І. П., Гарбар В. В., Матуз О. В. Методика навчання географії в закладах освіти. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. 326 с.
35. Навчально-методичне забезпечення впровадження інтегрованого курсу «Природничі науки» у профільну школу в умовах упровадження Концепції «Нова українська школа» : навч.-метод. посібник / укл. Л. В. Васильченко. Запоріжжя : СТАТУС, 2018. 124 с.
36. Назаренко Т. Г. Методика використання картографічних матеріалів у профільному навчанні географії. *Альманах сучасної науки та освіти*. Київ : Грамота, 2013. № 3(3). С. 115–118.
37. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії в профільній школі: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2013. 380 с.
38. Назаренко Т. Г. Теоретико-методичні засади навчання географії в профільній школі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Кривий Ріг. 2011. С. 125–132.

39. Назарова Л. І. Інтеграція шкільних дисциплін у старшій профільній школі. *Завуч*. 2012. № 7. С. 27–28.
40. Осадчий В.В., Осадча К.П. Сучасні реалії і тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 48. № 4. С. 47–57.
41. Покроєва Л. Д. Моніторинг як інноваційна модель управління якістю освіти. Харків : ХОНМІБО, 2006. 36 с.
42. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання Київ, 2007. 141 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Pometun_Olena/Entsyklopediia_interaktyvnoho_navchannia.pdf.
43. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод посібник. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
44. Профільне навчання: теорія і практика. Київ : Компас, 2007. 192 с.
45. Цюприк А. Особливості технологій групової самостійної роботи студентів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 2. С. 90–98.
46. Яськова А. О. Використання інтерактивних методів у викладанні географії. *Географія*. 2006. Лют. (№ 3). С. 1–8.
47. Mobility of Teachers and Trainers. Undertaken on behalf of Directorate-General for Education and Culture : Дослідження Головного управління освіти та культури. Київ, 2006. URL : <http://ec.europa.eu/education/doc/reports/doc/mobility.pdf>.
48. НаУрок : освітній ресурс. URL : <https://naurok.com.ua/profilne-navchannya-ce-shlyah-do-yakisno-osviti-399053.html>.